

Vuk USKOKOVIĆ*

LIK SVETOG JOVANA VLADIMIRA U JUŽNOSLOVENSKOJ ISTORIOGRAFIJI

Apstrakt: Rad se bavi predmodernim i modernim historiografskim predstavama Sv. Jovana Vladimira. Rad pokušava da rekonstruiše predmodernu historiografsku i kultno sjećanje na Sv. Jovana Vladimira kao pravednog kralja i mučenika, te da u ključu njegove tradicionalne predmoderne slike preispita moderne historiografske predstave o njemu. Cilj je da se ukaže na diskrepancu između onoga što nam izvori o Sv. Jovanu Vladimiru dozvoljavaju da kažemo i onoga što mu nacionalna/nacionalistička historiografska mašta pripisuje bez ikakvog uporišta u izvorima.

Ključne riječi: *Sveti Jovan Vladimir, Mavro Orbini, Jovan Rajić, Hristofor Žefarović, nacionalizam, romantizam*

I. UVOD

Ovaj će se rad baviti predstavom Sv. Jovana Vladimira u južnoslovenskoj historiografiji od XVII vijeka naovamo. Osnovna ideja jeste da se rekonstruiše predmoderna historiografija o Sv. Jovanu Vladimiru i kulturni lik svetog kralja i mučenika koji je prenijela, te da se u tom ključu preispitaju državotvorne i nacionalne uloge koje su južnoslovenske nacionalne historiografije, prije svega srpska i crnogorska, pripisivale Sv. Jovanu Vladimiru. Moja je namjera, ukratko, da suprotstavim crkveni /predanjski/ vjerski diskurs o Sv. Jovanu Vladimiru romantičarskim i nacionalnim diskursima koje su o njemu spleli XIX, XX i XXI vijek, te da na diskrepanci koja nastaje na tom poređenju ukažem na opasnost i neosnovanost čitanja srednjovjekovne istorije u državotvornom i nacionalnom / nacionalističkom ključu.

---

* Vuk Uskoković, saradnik u nastavi na Univerzitetu Donja Gorica

Koristim priliku da zahvalim gospodinu Orsatu Ligoriju iz Beograda i gospodinu Vladimiru Vujoševiću iz Podgorice za ljubazne i korisne savjete koji su mi pomogli u pisanju ovog rada.

II. PRISTUP

Dukljanskog kneza Vladimira poznajemo kao istorijsku ličnost isključivo u onom obliku u kojem ga je sačuvalo crkveno predanje i liturgijsko slavljenje, u „zapadnoj” varijanti usredsređenoj na Bar i u „istočnoj”, grčkoj, slovenskoj i albanskoj, varijanti, te sam otud s namjerom odabrao da ga u ovom radu zovem prema njegovom zvaničnom crkvenom imenu: Sv. Jovan Vladimir.¹ Njegov svetački lik jedini je vid njegovog istorijskog postojanja i sjećanja, i predstavlja polaznu činjenicu u pokušaju da se, koliko je moguće, rekonstruiše istorijski lik dukljanskog kneza Vladimira. Bilo kakva rekonstrukcija te vrste, uzevši u obzir prirodu svojih izvora, nužno mora biti skromna i ograničena u svojim pretenzijama.

U tom mukotrpnom historiografskom poduhvatu od kulturnih izvora o Sv. Jovanu Vladimiru ka istorijskom dukljanskom knezu Vladimiru lako se upada u iskušenje da ono što nam izvori ne govore — ili što nam izvori i ne mogu reći — nadopunimo romantičarskim, nacionalnim i nacionalističkim sadržajem, učitavajući svoje pojmove narodnosti, državnosti i identiteta tamo gdje ih nema radi konstruisanja izmaštanih narativa kontinuiteta, nacionalne svijesti i državne tradicije. U tom je smislu potrebno razlikovati (i) primarni, kulturni, način govorenja o Sv. Jovanu Vladimiru; (ii) sekundarnu, historiografsku, rekonstrukciju dukljanskog kneza Vladimira zasnovanu na kritičkoj obradi primarnih izvora i pomoćnim istorijskim disciplinama; (iii) nacionalne/nacionalističke maštarije koje Sv. Jovanu Vladimiru zadaju državotvorne uloge u narativima nacionalnog kontinuiteta.

Ovaj rad ne predstavlja pokušaj da se kroz hagiografske i predanjske magle dopre do „pravog” istorijskog lika dukljanskog kneza Vladimira. Upravo suprotno: želim da rekonstruišem predmodernu historiografsku i kulturno pamćenje na Sv. Jovana Vladimira, te da svetački lik pravednog kralja i mučenika koji je to pamćenje prenosilo postavim kao mjerilo nasuprot nacionalnim i nacionalističkim upotrebama južnoslovenskih istoriografa XIX, XX i XXI vijeka.

U tome se nadovezujem na značajan rad Stefana Trajkovića Filipovića, „O, Vladimire, kralju dukljanski, tvrda glavo, srce ponosito!”: Isaija Berlin i devetnaestovekovne interpretacije *Života svetog Vladimira od Zete*”², koji se pozabavio bizarnim prevrednovanjem hristolikog stradanja Sv. Jovana Vladimira u

¹ „Zapadno” i „istočno” upotrebljava se ovdje isključivo u geografskom smislu. Napominjem, takođe, da pridjev „predmodernu” upotrebljavam kao ekvivalent engleskog „early modern”.

² Stefan Trajković Filipović, „O, Vladimire, kralju dukljanski, tvrda glavo, srce ponosito!”: Isaija Berlin i devetnaestovekovne interpretacije *Života Svetog Vladimira od Zete*”, *Etnoantropološki problemi*, 9, 3, 2014, pp. 723–761.

romantičarski prkos, silovitost i nacionalizam kod naših romantičarskih književnika Lazara Lazarevića, Jovana Sterije Popovića i Stevana Sremca. Polazeći od Berlinove kritike fenomena romantizma kao odlučnog odbacivanja objektivnog saznanja i njegove zamjene „iskrenim” subjektivnim uvidom, Trajković Filipović ukazuje na totalno izopačenje prirode Vladimirove žrtve, te smisla kulturnog materijala o njemu, u romantičarskom ključu; Sv. Jovan Vladimir žrtvuje se ne više na hristolik način radi spasenja svojih ljudi nego da bi dokazao svoju slobodu, individualnost i subjektivitet. U toj romantičarskoj predstavi sv. Jovana Vladimira, on je primarno nacionalni junak, a tek usput svetac; njegovo je svetačko revnovanje i stradanje preinačeno u siledžijsko junačenje za nacionalnu stvar. Ti su tekstovi suštinski anrihrišćanski, upravo iz razloga političkog romantizma uključeni, premda u iščišćenom obliku, u *Čitanku u Svetom kralju Jovanu Vladimiru* Sv. Nikolaja Velimirovića.³

Najjednostavnije rečeno, politički romantizam u južnoslovenskoj historiografiji i popularnoj kulturi jeste vizija naše srednjovjekovne i predmoderne istorije kao neprekidne aktualizacije određene etničke / nacionalne / narodne suštine kroz borbu za slobodu i državotvorje, kroza sav srednji vijek i moderni period. U toj viziji, nacionalna esencija istovremeno je *i* određujuće svojstvo naših predaka *i* motiv njihovog istorijskog djelovanja *i* svrha ugrađena u te napore, koji vrhune stvaranjem devetnaestovjekovne (ili dvadeseto- i dvadesetprvovjekovne) moderne države u trenutku u kom se data istorija piše. Te ideje mogu biti držane svjesno⁴, ili naprosto kao refleks stečen iz čitanja linearnih nacio-

³ Nikolaj Velimirović, *Čitanka o svetome kralju Jovanu Vladimiru*, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1925, p. 69; preštampano u: Jovan Markuš (ur.), *U spomen i slavu Svetog Jovana Vladimira*, Mitropolija crnogorsko-primorska, Svetigora, Cetinje, 2015.

⁴ Prigodom naše teme, kao dobra ilustracija svjesnog držanja ove vizije istorije može poslužiti prološki tekst „Simbol žrtvene ljubavi” u nacionalističkoj publikaciji *Dukljanski knez Sveti Vladimir 970–1016: 1000 godina crnogorske državotvornosti*, Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” i Narodni muzej Crne Gore, Podgorica, 2016, koji potpisuje redakcioni odbor: „Uz duboki naklon prilazemo vijence svenarodne zahvalnosti onima koji su žrtvenu odanost Domovini ugradili u Panteon Slobode, predajući svoje poruke i oporuke sljedbeničkim naraštajima, koji su tu upaljenu luču pronijeli kroz vjekove, kroz klance i klisure i predali je u ruke obnoviteljima crnogorskih povijesnih nadanja. Ovo je godina velikih jubileja Crnogorske (sic) Tuge (sic) i Radosti (sic). 1000-godišnjica smrti Dukljanskog (sic) Kneza (sic) Vladimira; 1000-godišnjica Crnogorske (sic) državotvornosti/državnosti; 100-godišnjica Medovske (sic) tragedije naših iseljenika; 100-godišnjica Mojковаčke (sic) herojske žrtvenosti; 10-godišnjica obnove crnogorske državne suverenosti!” Ovaj je izvadak utoliko zanimljiviji što nam prikazuje kako državopoklonstvo može bez protivrječnosti kombinovati hrišćanske, komunističke i nacionalističke simbole u svojoj ikonografiji.

nalnih povjesnica. Odrednice su tog historiografskog „metoda”: esencijalističko shvatanje nacionalnog identiteta, teleološko shvatanje istorije te zanemarivanje drugih istorijskih aspekata (klasnog, kontekstualnog, ideološkog) koji su, mimo ili isključujući nacionalnu svijest, motivisali ponašanje istorijskih aktera.

Moja su, dakle, pitanja dva: (i) kakvo je bilo istorijsko sjećanje na Sv. Jovana Vladimira na južnoslovenskom prostoru; (ii) kako je njegov historiografski lik bio preoblikovan državotvornim i nacionalnim/nacionalističkim preokupacijama istoričara? U tom smislu poći ćemo od tradicionalne, predmoderne slike Sv. Jovana Vladimira kao kralja mučenika, onako kako su ga upamtile i oblikovale crkvena, narodna i književna tradicija južnoslovenskih prostora, i pogledati kako je od XIX vijeka naovamo njegov naslijeđeni lik bio izobličavan u nacionalne i nacionalističke svrhe.

III. PREDMODERNE TRADICIJE SV. JOVANA VLADIMIRA KAO SVETOG KRALJA MUČENIKA

Tradicionalna slika Sv. Jovana Vladimira oskudna je ali, u osnovnim crtama, stabilna kroz čitav predmoderni period i, koliko se to može naslutiti, srednji vijek. Ukratko, crkvena i narodna tradicija pamtile su ga i poštovala kao obrazac pravednog, hrišćanskog kralja, mučenika i čudotvorca, a učene historiografije prikazivale ga kao iznimnu pojavu u polubajkovitim rodoslovima slovenskih kraljeva juga kakvi su bili tipični za predmoderno genealoško mišljenje o prošlosti. Uprkos ogromnom vremenskom, prostornom i kulturnom rasponu u kom se uobličavala ova slika, ona je manje-više nepromjenjiva iz prostog razloga što je zadovoljavala izvjesne vjerske potrebe i uklapala se u tipičan predmoderni način razmišljanja o istoriji i prošlosti. U pogledu ovog drugog, valja naznačiti, ugrubo, da je predmoderni metod proučavanja prošlosti bio prevashodno usmjeren na iznalaženje genealoških osnova za sadašnja prava, potraživanja i povlastice.⁵

Upravo sama spornost i nedokučivost ključnog izvora za istorijskog Sv. Jovana Vladimira, *Ljetopisa Popa Dukljanina*, koja ide toliko daleko da ga je nedavno francuska istoričarka Solange Bujan argumentovano oglasila za Orbinjev falsifikat nastao na osnovu dubrovačkih, benediktinskih i vizantijskih

⁵ O genealoškom načinu mišljenja i argumentovanja u predmodernoj Evropi v. Colin Kidd, *British Identities before Nationalism: Ethnicity and Nationhood in the Atlantic World, 1600–1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 9–35 (“Prologue: the Mosaic Foundations of Early Modern European Identity”).

izvora načinjen radi davanja istorijske podloge humanističkom panslavizmu,⁶ potcrtava tih par jasnih crta tradicionalne slike o Sv. Jovanu Vladimiru. U tako različitim kontekstima kakvo je zetsko primorje u kom je, pretpostavljamo, nastao i do današnjeg se dana sačuvao kult Sv. Jovana Vladimira, preko srednje Albanije na koju se, pretpostavljamo, otud u srednjem vijeku raširio, i Ohridske episkopije u kojoj je od 17. vijeka intenzivno promovisan od tamošnje crkvene hijerarhije, do humanističkih krugova predmoderne Dalmacije, Vladimirov je lik isti kao u onom što možemo označiti kao „pravi” istorijski izvor o njemu, Skiličinom pomenu gdje se Sv. Jovan Vladimir opisuje kao „ἀνὴρ ἐπιεικῆς καὶ εἰρηνικὸς καὶ ἀρετῆς ἀντεχόμενος”⁷. Ovaj opis, koji neodoljivo podsjeća na jezik Svetog pisma i može biti hagiografske provenijencije,⁸ uz Vladimirovo rano prisustvo u bugarskom *Sinodiku cara Borila* iz 1211, gdje je pobrojan u listi bugarskih careva odmah iza Samuila i Gavрила Radomira a prije Ivana Vladislava,⁹ svjedoči da je nekakvo i rašireno pamćenje Sv. Jovana Vladimira moralo postojati preko prostora u kojima se odvijaju događaji Skiličinih hronika.¹⁰ Iako ga ovaj Sinodik ne izdvaja kao individualnog sveca, on ga, zajedno

⁶ Solange Bujon, “La Chronique du prêtre de Dioclée. Un faux document historique”, *Revue des études byzantines*, sv. 66, 2008, pp. 5–38.

⁷ *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*, recensuit Ioannes [Hans] Thurn, Walter de Gruyter et Co., Berlin i New York, 1973, pp. 353–4, u: *Corpus fontium historiae Byzantinae*, ediderunt H.-G. Beck, A. Kambylis, R. Keydell, tom V.

⁸ Cf. “ὅτι σὺ, Κύριε, χρηστὸς καὶ ἐπιεικῆς καὶ πολυέλεος” iz psalma 85: 5. Slično misli i Konstantinos Giakoumis, “Contesting the Sacred in Space. Saint John Vladimir and the Westernmost Dominions of Tsar Samuel” u: Васил Гюзелев и Георги Н. Николов (ur.), *Европейският югоизток през втората половина на X–началото на XI век: Историја и култура*, Международна конференција, 6–8. Октобар 2015, Sofija, pp. 608–9.

⁹ И. Божилов, А. Тотоманова и И. Билярски, „Борилов синодик: издание и превод”, ПАМ Пъблишинг Къмпани, Sofija, 2010; citirano u: Predrag Komatina, „Srbija i Duklja u delu Jovana Skilice”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLIX, 2012, pp. 160–180. Поменимо ovdje i Joakima Osogovskog: „Иоакимъ Осоговски се подвизавалъ въ втората половина на XI в. и, може би, и въ първата половина на XII в. Той билъ родомъ отъ западнитѣ славянски краища на Балканския полуостровъ, може би, отъ Зета (сега Черна гора), отк дѣто е заминалъ за осоговскитѣ планини.” Иван Снѣгаровъ, *История на Охридската Архиепископия*, Гутенбергъ, Sofija, 1924, tom I, p. 239.

¹⁰ V. takođe podatak koji donose Д. И. Польшанний и А. А. Турилов u: „Иоанн Владимир”, *Православная Энциклопедия, под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла*, dostupno na <http://www.pravenc.ru/text/469846.html>, pristupljeno 7. III 2017: „Древнейшим свидетельством церковного почитания И. В. является память под 22 мая (‘Иоана Владимира’) в месяцеслове Апостола-апракос (РНБ. Q. п. I. 46. Л. 90), рубеж XIII и XIV вв.,- серб. списка западноболг. оригинала (СКСРК, XIV. Вып. 1. Прил. 2. С. 595. № Д 3). Тропарь и кондак отсутствуют. Появление этой памяти предполо-

sa njegovim ubicom Ivanom Vladislavom i drugim bugarskim carevima, počinje u nisci vladarâ koji su naslijedili i zemaljsko i nebesko carstvo.¹¹ Tu počinjemo da naziremo suštinu srednjovjekovnog kulta svetih kraljeva: to su kraljevi koji su uprkos iskušenjima svog položaja (u kom su nerijetko bivali ubice drugih svetih) ipak revnovali za Hrista i tako se posvetili. To, naravno, ne isključuje političku i državotvornu upotrebu takvih svetaca — naprotiv — ali tu se državno posvećuje svetim, a ne obratno.¹²

Taj hrišćanski idejni i ideološki moment presudan je za razumijevanje srednjovjekovnog i predmodernog kulta Sv. Jovana Vladimira. On nam je, vjerovatno, bitan i za razumijevanje i izvornog istorijskog konteksta u kom je djelovao sam dukljanski knez Vladimir. Kao i Sv. Vjenceslav (Václav, 907–935), češki knez, ili pak Sv. Igor II Černigovski, veliki knez kijevski (stradao 1147), ili pak Vladimirov savremenik engleski kralj Sv. Edvard II Mučenik (962–968), ili sv. kralj Osvin od Dejre (stradao 651)¹³ — sve žrtve velikaških unutarporodičnih sukoba¹⁴ — Sv. Jovan Vladimir posvetio se upravo na toj protivrječno-

---

жительно можно связать с перенесением мощей святого в 1215 г. в Драи [sic], находившийся в то время в церковной юрисдикции Охрида. Менее вероятно (из-за редкого упом. его памяти в месяцесловах), что почитание И. В. получило распространение в Охриде в 1-й четв. XI в., непосредственно после его мученической кончины... Греч. традиция внесения памяти И. В. в состав древних месяцесловов, происходящих из Охридской архиепископии, не выявлена.”

¹¹ Pomenuti Borilov sinodik kaže: „Борусу пръвому црѣу бльгарскому нареченному въ стѣмъ крщѣніи михаиль, иже бльгарскыи рѣдѣ къ бѣоразумію стѣимъ крщѣніемъ приведшому вѣчнаа памѣ: Сімеону снѣу его, и Петру црѣу стѣму внуку его, Плѣнмиру, Борису, Роману, Самоилу, Радомиру Гаврїилу, Владимиру, Владиславу древніимъ бльгарскїимъ црѣмъ, иже съ земльнимъ небесное настѣдоваше црѣство: вѣчнаа памет.” М. Г. Попруженко, *Синодикъ царя Борила*, Български старини, книга VIII, Бугарска академija nauka, Sofija, 1928, p. 77; istakao V. U. Valja ovdje napomenuti da sam se pri transkripciji iz predmodernih izdanja pri pisanju velikih slova i interpunkciji mahom služio savremenim pravopisima.

¹² Smilja Marjanović-Dušanić, „Patterns of Martyrial Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia: Continuity and Change”, *Balkanica*, XXXVII, Beograd, 2007, pp. 69–79.

¹³ Za njega Časni Beda (Beda Venerabilis) kaže: „Erat autem rex Osuini et aspectu venustus, et statura sublimis, et affatu iucundus, et moribus civilis, et manu omnibus, id est nobilibus simul atque ignobilibus, largus... Cuius inter ceteras virtutis et modestiae, et, ut ita dicam, specialis benedictionis, glorias, etiam maxima fuisse fertur humilitas.” Slično Sv. Jovanu Vladimiru, Sv. Osvin, videći da je brojčano nadjačan svojim suparnikom kraljem Oswiuom, odustaje od borbe, biva izdan i na koncu pogubljen od Oswiua, svog srodnika po braku. *Venerabilis Bedae Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, recensuit Josephus Stevenson, London, 1838, knjiga III, poglavlje XIV, pp. 186–90.

¹⁴ O vladarima kao mučenicima v. Norman Ingham, „The Sovereign as Martyr, East and West”, *The Slavic and East European Journal*, sv. 17, br. 1. proljeće 1973, pp. 1–17.

sti između ratničkog vrijednosnog kompleksa u kojem je njegov stalež živio i hrišćanskih vrlina koje je ispovijedao.¹⁵ Taj će dijalektički odnos između obojestranskog i onostranskog, između vladateljskih i hrišćanskih vrlina, između tjelesnog i duhovnog (noetskog), biti pokretač cijele srednjovjekovne kulture, koja je iznova nalazila načina da prvo preoblikuje drugim u novu tvorevinu. Ma kako određeni vladar ili vladarska loza bili stavljeni u političku, dinastičku i državotvornu svrhu, njihova politička „veličina” bila je iskazana kroz hrišćanske obrasce, a ne obratno.¹⁶

Ovdje u krajnjoj liniji nije ni presudno ustanoviti provenijenciju i historijski put *Ljetopisa*. Ovo smutno historiografsko pitanje, koje je dosad proizvelo niz hipoteza o autorstvu, autorskim namjerama i daljoj historiji teksta, izokrenula je Solange Bujan naglavce:

„[D]eux source authentiques de la fin du Moyen Âge — le *Regum Dalmatiae* latin de Marulić et les *Annales Ragusini Anonymi*, en italien, à travers l'érudite dalmate Tuberon — ont servi de base à un moine bénédictin de Raguse, Orbini, pour publier en 1601 son livre *Rè di Dalmatia* en italien, qui amalgame ces sources avec des éditions d'historiens byzantins récemment parues pour produire une continuité narrative plausible attestant depuis une date haute la continuité d'une entité nationale „slave”. Enfin, l'historien dalmate Lucius, en publiant en 1666 en latin le *Regnum Slavorum* du „prêtre de Dioclée”, n'a pas donné, comme il le laisse entendre, la traduction originelle d'un ancien texte slave dont nous n'avons aucune trace manuscrite, mais la rétroversion en latin du texte d'Orbini avec de variantes mineures.”¹⁷

Ako i prihvatimo Bujanine teze, ovaj suštinski uvid u srednjovjekovno i predmodernu poimanje svetog kralja ostaje na mjestu; i sama Bujan insistira da je Orbini namjerno oponašao stil srednjovjekovnih hronika, njihov ge-

¹⁵ Pripovijedajući jednu scenu iz života Sv. Osvina u kojoj je kralj pokazao skrušenost i pobožnost, Časni Beda kroz usta episkopa koji je tome svjedočio kaže sljedeće: „Scio, ’ inquit, ’ quia non multo tempore victurus est rex; *nunquam enim ante haec vidi humilem regem*. Unde animadverto illum citius ex hac vita rapiendum, non enim digna est haec gens talem habere rectorem”, *Historia ecclesiastica...*, p. 190; naglasio V. U.

¹⁶ U tom smislu vrijedi pogledati tekst Smilje Marjanović-Dušanić, „Kraljevo telo u srpskoj hagiografiji i nastanak koncepta nepobedivog junaka”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, L, 2013, pp. 693–704, u kom pokazuje kako su u životima Sv. Milutina, Stefana Dečanskog i Stefana Lazarevića i ratničke vrijednosti i ideali mogli biti hrižanizirani hrišćanskom teologijom tijela.

¹⁷ Bujan, *op. cit.*, p. 7.

nealoški nazor i moralizatorski i didaktički ton, kombinujući žanrovske elemente dinastičke hronike, *liber gestorum* i *origo gentis*.¹⁸ Po Bujanovoj, politički cilj Orbinijev jeste da izmišljenom slovenskom kraljevskom genealogijom Dalmacije pribavi istorijsko potkrepljenje humanističkim ilirskim idejama i, kroz priču o njenom padu, političku paradigmu antiturskoj promletačkoj dubrovačkoj stranci.¹⁹ Samo potreba, međutim, da se takav falsifikat pravi govori o političkom diskursu u kom su formulisani i legitimisani politički zahtjevi u predmodernom periodu; istorijska ili ne, poslije Orbinija, slovenska dalmatinska kraljevina postala je historiografska stvarnost. Takođe, ma kakve političke ciljeve da je trebalo da legitimise, lik Sv. Jovana Vladimira to je postizao upravo tipičnim srednjovjekovnim atributima kraljevske svetosti. Pogledajmo primjerice Vladimirov govor kad ide na milost Samuilu:

„Di necessità conviene (come mi pare), fratelli miei carissimi, ch'io hora adempia quel detto evangelico, il quale dice: al buon pastore convenirsi porre l'anima sua *per la salute delle sue pecorelle*. Hora il Bulgaro promette di volervi senza offesa tutti lasciare s'io scendendo giù andarò a parlargli; s se ciò non farò, minaccia di non partire da questo luogo sin tanto che non siamo tutti consumati dalla fame. Meglio è adunque ch'io mi ponga nelle sue mani e stia alla sua discrezione, che condurre voi altri a patire qualche gran male.”²⁰

U Lucićevom latinskom izdanju, koje je prema Bujanovoj *prijevod* na latinski sa Orbinijevog italijanskog (a ovaj opet odjek neke validne hagiografije Sv. Jovana Vladimira), takođe stoji, kao u Vulgati, „bonus pastor animam suam ponit *pro ovibus suis*”²¹. Narod kome ovdje Sv. Jovan Vladimir služi nije niti etnonacionalna skupina XIX vijeka, niti čak politička nacija u predmodernom smislu, nego, naprosto, ljudi povjereni Sv. Jovanu Vladimiru, za koje on podnosi hristoliku žrtvu. Upravo u onome gdje svojom svetošću treba da posluži političkim namjerama istoričara, svetac je prikazan nepolitički, kao ra-

¹⁸ *Ibid.*, pp. 27, 37.

¹⁹ *Ibid.*, p. 29.

²⁰ Opat Mavro Orbini, *Il regno de gli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni*, appresso Girolamo Concordia, Pesaro, 1601, pp. 221–2; istakao V. U.

²¹ *Ioannis Lucii De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, apud Ioannem Blaeu, Amsterdam, 1666, p. 294.

dikalan primjer jevanđeljskih vrlina. Sama struktura pripovijesti o Sv. Jovanu Vladimiru udešena je prema Hristovoj mucu.²²

Nezavisno, dalje, o Bujaninoj tezi, Obrini je ovom publikacijom postavio historiografski standard koji će presudno uticati na našu predmodernu i modernu historiografiju. Koristio ga je Đorđe Branković u svojim *Hronikama*, a grof Sava Vladislavić, učesnik izgradnje jedne onovremene slovenske imperije, preveo je *Il regno de gli Slavi* u Petrogradu 1722. Preko tih dvaju bio je značajan izvor vladici Vasiliju III Petroviću i, naravno, arhimandritu Jovanu Rajiću („Мавроурбѣнъ”), a Vladislavićev prijevod koristio je i Sv. Pajsije Hilandarac, bugarski predmoderni historičar, koji je, štaviše, putovao „у Немска земля”, tj. u Karlovce i Srem, radi, između ostalog, prikupljanja građe za svoju *Slavenobugarsku istoriju* („тамо вбретохъ исторіа Маврубирова за Сербіе и Болгари въ кратцѣ”).²³ Takođe, Orbini je bio glavni izvor kojim se u svojoj *Historia Byzantina* služio Francuz Charles du Fresne du Cange, znameniti klasični filolog i historičar srednjeg vijeka i Vizanije, cijenjen i citiran obilato od slavnog Gibbona.²⁴ Du Fresneovo djelo presudno je uticalo i na arhimandrita Rajića, koji ga navodi kao izvor u svom pripovijedanju o Sv. Jovanu Vladimiru.²⁵ Or-

²² Norman Ingham, „The Martyrdom of St John Vladimir”, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, sv. 35/36, 1987, pp. 199–216. V. takođe Илиана Чекова, „Княз Йоан Владимир и литературната типологија на образите на князете мъченици”, *Српквене студии*, br. 13, Niš, 2016, pp. 53–71; o viteškim momentima u ljetopisnom životu v. Izabela Lis-Vjelgoš, „Jovan Vladimir kao vladar, vitez i svetac”, *ibid.*, pp. 101–110; o biblijskim obrascima prema kojima je slikan Vladimirov lik v. Darko Krstić, „Biblijski motivi u priči o Svetom Jovanu Vladimiru u *Ljetopisu Popa Dukljanina*”, *ibid.*, p. 113–124, koji prepoznaje motive Dobrog pastira, Isajjinog Sluge Božjeg i sofiološke i pneumatološke motive.

²³ *Исторія славъноболгарская, собрана и нареждена Пауциемъ іеромонахомъ 1762*, припреmio за штампу Йорданъ Ивановъ, Държавна печатница, Софија, 1914, p. xvii. Na p. 8 каже: „некой Маврубиръ латининъ препѣсалъ ѿ гръчка історіа.” O saradnji Rajićevoj i Pajsijevoj v. *ibid.*, pp. XXII–XXVII.

²⁴ Carolus du Fresne, dominus du Cange, *Historia Byzantina, duplici commentario illustrata*, Pariz, 1680. O Sv. Jovanu Vladimiru v. p. 279. Njegovo *Illyricum vetus et novum, sive historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serbiae, atque Bulgariae*, štampano posthumno u Bratislavi 1746, daje dragocjen uvod u predmodernu historiografiju, njene izvore, diskurs i predstave, koja je poslužila kao osnov našim modernim historiografima. Rajić je imao ovo drugo njegovo djelo, kako se vidi po sinopsisu knjiga koje je imao na raspolaganju koji daje na početku prvog toma svoje *Istorije: Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, наипаче же Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ, изъ тмы забвенія изытая и во свѣтъ историческій произведенная іоанномъ Раичемъ, архимандритомъ во Святоархагелско-мъ монастырѣ Ковильѣ*, Budim, 1823, tom I, p. 24.

²⁵ Osim njim, Rajić se služio i francuskim historičarem Casimirom Freschotom („Фрешотъ”), koji je preveden na njemački 1688 (*Des Königreichs Dalmatien Historische und Geo-*

bini i Du Fresne definitivno su oblikovali zapadni historiografski kanon o istoriji balkanskih Slovena, koji su onda domaći istoričari preuzimali i prerađivali u skladu sa domaćim izvorima i preokupacijama.

Stoga je važno pogledati Rajičev i Pajsijev tretman Sv. Jovana Vladimira. I jedan i drugi izdvajaju ga kao specifičnu svetačku pojavu u svojim kraljevskim sljedovima. I jedan i drugi pišu genealoške istorije, u kojima su glavni akteri vladari koji sa koljena na koljeno prenose krunu i vladarska prava; njihove nacionalne istorije, premda su one izričito istorije pojedinačnih slovenskih *naroda*, i po tome se donekle razlikuju od Orbinijevih *slovenskih* namjera, napisane su u istoj rodoslovnoj formi u kojoj su pisali srednjovjekovni hroničari, Orbini i Du Fresne.²⁶ Za njih, kralj nije emanacija nekakvog narodnog duha ili etničke esencije, nego je upravo on *spiritus movens* nacije. Krune i genealogije stvarale su srednjovjekovne nacije, ma i kad je to bivalo na etničkim osnovama, a ne obratno. Ma kakvi „protonacionalisti” bili arhimandrit Rajić i Sv. Pajsije, njihov je „nacionalizam” sličniji onom iz govora koji Shakespeare meće u usta Henrika V na dan Sv. Krispina nego iz govora koji Lazar Lazarević meće u usta Sv. Jovanu Vladimiru, koji, kontemplirajući samoubistvo, razmišlja o „jadnoj Srpčadi” i preporučuje Bogu sebe i „drago mi otačastvo”.²⁷

---

graphische Vorstellung; o Sv. Jovanu Vladimiru v. pp. 67–81) sa italijanskog *Memorie storiche e geografiche della Dalmazia, in cui sono le notizie più particolari de suoi stati, e dominij, le piazze co i nomi antichi, e moderni, la serie delli principi, che la possederono, e possegono col raguaglio delle guerre successe in quel regno fin doppo la presa di Castel Nuovo dall'armi venete*, Napulj, 1687; o Sv. Jovanu Vladimiru v. pp. 48–57. Freschot se, u ovim segmentima koji se tiču Sv. Jovana Vladimira, ni po čemu ne razlikuje od Du Fresnea. Kao zanimljivost vrijedi ovdje usput pomenuti da je francuski istoričar iz XIX vijeka P. Coquelle, nemarno se ophodeći prema svojim izvorima, kreditovao cara Dušana da je „[c]omme ses prédécesseurs, il augmenta le nombre des écoles, y attirant les savant byzantins et les écrivains étrangers, entre autres les historiens Dufresne et Freschoti.” Pišući kritiku Coquelleove *Le royaume de Serbie i Histoire du Monténégro et Bosnie*, P. Pisani skreće pažnju na ovu grešku i pominje sarkastično da je za svoje zasluge Coquelle nagrađen Ordenom Sv. Save od srpskog kralja (*Revue historique*, t. 62, fasc. 1, 1896, p. 148). Tako i mi stičemo utisak da su neki savremeni istoričari bili pozivani od Sv. Jovana Vladimira na njegov dvor.

²⁶ Kao lijepa ilustracija tog genealoškog razmišljanja može poslužiti sam Rajičev navod iz *Hronike* Đorđa Brankovića gdje se slovensko porijeklo izvodi od Nojevog sina Jafeta (tom I, pp. 17–18). Ta je „genealoška” slika istorije bila toliko odomaćena u predmodernoj Evropi da je ser William Jones, koji je koncem XVIII vijeka ukazivao na stvarnu jezičku genealošku vezu između sanskrta, grčkog i latinskog, koristio biblijsku terminologiju; još ranije, Holandez Marcus Zuerius van Boxhorn (1612–1653), profesor u Leidenu, pretpostavljeni zajednički jezik (koji danas zovemo protoindoevropski) nazivao je skitskim jezikom. Istu predmodernu mješavinu biblijske i antičke nomenklature nalazimo u naših predmodernih istoričara.

²⁷ Nikolaj Velimirović, *op. cit.*, p. 16.

Rajićeva pripovijest o Sv. Jovanu Vladimiru, zasnovana na Orbiniju i Du Fresneu, preslikava onu ustaljenu predmodernu predstavu Sv. Jovana Vladimira („по свидѣтелствамъ греческихъ и славенскихъ историковъ благочестивъ и святынею сїяющъ былъ”²⁸), iz koje on, posebno ističući Du Fresneov osvrt na Kedrinove podatke o Sv. Jovanu Vladimiru, izvlači dva zaključka koja su njemu bitna za njegovu političku istoriju: kraljevski status Vladimirove krune („Владимиръ Сербліи краль былъ, и окрестныхъ странъ Далмаціи”) i istočno isповijedanje hrišćanske vjere („яко Владиславъ болгарскій, и Владимиръ сербскій крали единаго и тогожде восточнаго исповѣданія были”²⁹). Rajić prati/graди kontinuitet srpske krune i u tom smislu tretira Vladimira kao „благочестивогъ краля” jedne davne i poluzaboravljene genealogije na koju se Nemanjići nastavljaju; tu genealogiju preuzima od Orbinija i Du Fresnea i drži se njihove geografske i istorijske nomenklature.³⁰

Probajmo da rekonstruišemo idejni okvir u kom Rajić piše svoju *Istoriju*, jer tu najbolje možemo vidjeti kakvo je bilo predmodernо shvatanje Sv. Jovana Vladimira. Kako vidimo u predgovoru *Istoriji*, Rajićevo hrišćanstvo i pro-

²⁸ *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, наипаче Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ, изъ тмы забвенія изытая и во свѣтъ историческій произведенная Иоанномъ Раичемъ, архимандритомъ во Святоархаггелскомъ монастырь Ковиль, Веѣ, 1794, том II, р. 232. Infra на р. 236, каже „Тако о семь Владимирѣ согласно вси славенскіи историки пишутъ Фрешотъ... Мавроурбинъ... Анонимъ... Дуфресне...”.*

²⁹ *Ibid.*, р. 237. Drugi su iz istog izvlačili upravo suprotne zaključke: „Nam et princeps Serviae Bladimirus, Samuelis Bulgarorum regis gener, amicitiam cum Bulgaris coluit, et catholico tunc archiepiscopo Bulgariae Davidi perquam devotus fuit, uti colligitur e testimoniis Curopalatae, ac Cedreni.” *Stephani Salagii [István Szalágyi], presbyteri Quinque-ecclesiensis, De statu ecclesiae pannonicae, libri VII, том III, Пеѣу, 1778. р. 297.* Rajiću kao borcu protiv unijaćenja та еклезијастичка питања нису била пука теоријска или историографска него врло практична преокупација, далеко већа од било каквог „доказивања” етничке или националне „samobitnosti” коју он, за разлику од наших модерних националистичких историѣара, није осјећао потребу да докажује.

³⁰ „Но понеже въ послѣдняя времена домъ Немани великаго прославилося, и кралевское получилъ достоянїе, прежде же того еще во времена Иракліа императора сербскій родъ во Иллврицкѣ поселился и водворился идѣже гоѣославенскіи крали отъ племена Свевладова повелѣвали и господствовали, отъ коихъ по томъ кралевскій престоль на высокославный домъ Неманинъ пренеслся, всячески убо нужно видилося, и о тѣхъ кралѣхъ до Немани бывшихъ пристойное оставити описанїе, откуда бы тѣмъ лучше извѣститися моглъ читатель яко о тогдашнемъ поведенїи Сербовъ, тако и о оныхъ далматійскихъ кралехъ до Немани.” *Iz nepaginiranog Predgovora. Овдје usput поминjem да је Rajić у Веѣу 1793. objavio jednu raniju istoriju, Кратка Сербліи, Расѣи, Босны и Рамы кралевствъ исторїа, по нјемаѣком пријеводу енглеске General History of the World Williama Guthrieja (Вилхелмъ Гуѣри) и Johna Graya (Їваннъ Грав).*

svjetiteljstvo savršeno su sliveni, i pretpostavljaju jedan bogomdan sklad prirode čije je proučavanje ne samo intelektualni nego i moralni zadatak;³¹ štaviše i politički, jer taj sklad koji postoji u prirodi postoji u vidu hijerarhijske podjele poslova i unutar političkih zajednica, koje Rajić upoređuje sa pčelinjom košnjom i, pozivajući se na Pavla, ljudskim tijelom, gdje „сопряжени вси чини суть взаимствомъ и любовію тако яко едини безъ другихъ быти не могутъ, вси же вообще общее производятъ благослоянїе”.³² Upoređujući dalje sebe sa pčelom, koja je oblijetala „широкая візантійческихъ, латинскихъ, далматскихъ и унгарскихъ исторіографовъ поля” ne bi li sakupila „sok različitih istorijskih cvjetova” i poslužila „opštoj polzi svog otečestva” pretvarajući taj sok u knjigu. Krajnji cilj te knjige, hrišćanski i prosvjetiteljski, jeste:

„Во еже читателя своего различнїя ему предописавъ примѣри храбрости, вѣрности, багоговѣйнства, трудолюбїя, и симъ паки противныхъ недостатковъ, яко да читателя возбудитъ къ подражанїю добродѣтели, и отвращенїю злочинныхъ дѣлъ, сирѣчь да навькнетъ онъ предкомъ своимъ въ мужествѣ и храбрости подражати, и по примѣру оныхъ въ вѣрности къ высочайшимъ властемъ ревновати.”

Tako je Rajić vrlo daleko od romantizma u pogledu ne samo svoje koncepcije istorije nego i svojih krajnjih ideoloških, moralizatorskih i didaktičkih namjera. Jednako i u svom shvatanju naroda, nacije i državotvornosti. Upravo u onom pogledu u kom se naši nacionalistički historičari, srpski ili crnogorski, bave Sv. Jovanom Vladimirom tražeći u njemu „nacionalno biće” na kome se temelji državnost, Rajić pokazuje sasvim drugačiji način razmišljanja. Najprije, za njega, pojedinačni slovenski narodi (uključujući i Južne Slovence) samo su konkretizacije jednog opšteg slovenskog naroda koji se, u okruženjima u kojima živi, uobličava u secifične grupe ili izrasta u kraljevstva.³³ Zatim, slijedeći vizantijsku terminologiju i kako su je tumačili Orbini, Du Fresne i Freschot,

³¹ Što i ne treba da čudi s obzirom na Rajićevo obrazovanje u Ukrajini. O uplivu Kijeva u onovremenu srpsku kulturu, v. Monika Fin, *Centri srpske kulture XVIII veka*, Akademaska knjiga, Novi Sad, 2015; o Rajićevom obrazovanju, v. pp. 83–4.

³² Rajić, tom I, *Predgovor*.

³³ „Славенскїи народи по времени умножающесе и по различнымъ мѣстамъ вселящесе различными имени отъ рѣкъ, лѣсовъ, примѣтъ, поль, отъ дѣлъ и князей своихъ прозвани быша... Аще многоразличными именами и особятся, нравами обаче и природою не далее отстоятъ. Якоже убо всѣмъ единъ есть исходъ, тако вси и имя славенское себѣ признавають.” *Ibid.*, pp. 82, 84. Za Bugare kaže na p. 393 „славенскаго народа отрасль суть”.

Rajić smatra da su dva slovenska naroda, Hrvati i Srbi, podijelili među sobom Ilirik i zasnovali nekoliko državnih tradicija, prvi hrvatsku a drugi dalmatsku/dukljansku³⁴, rašku, zahumsku, travunsku, neretljansku i bosansku.³⁵ Konačno, Rajić insistira, na način na koji to iz potpuno drugih pobuda danas rade crnogorski nacionalistički autori, na odvojenosti dalmatinske kraljevske krunice od raške županske, te da se ova potonja od prve otrgla,³⁶ a zatim je osvojila, uzela u nasljedstvo i nastavila kroz Nemanjiće, koji njega primarno i zanimaju.³⁷ Tako za Rajića postoje tri posebna nivoa koja romantičarsko shvatanje nacionalnog identiteta sravnjuje u jedan: opšti slovenski etnicitet, konkretni slovenski narodi i državne tradicije; iako se služi vizantijskim i hroničarskim konvencijama kad govori o „narodima” i njihovim kretanjima, za njega su vladari stvarni akteri istorije; zato Rajiću nije posebno ni bilo bitno da naglašava da je dalmatinska tradicija srpska: njemu je važno što je njena kraljevska tradicija prenijeta na Nemanjiće. Uopšte ne želim da ulazim u besmislene nacionalističke raspre oko toga da li je ovo „prava” slika „etničkog” i „nacionalnog” stanja na ovom dijelu Balkana u rečenom periodu, isključivo želim da rekonstruišem idejni okvir unutar koga Rajić percipira Sv. Jovana Vladimira.

Rajić ne pokazuje neki naročit kulturni ili teološki interes za Sv. Jovana Vladimira; ne znamo da li je vidio Žefarovićevu ikonu Sv. Jovana Vladimira u manastirima Bođani ili Srpskom Kovinu, ali ni po čemu ne svjedoči da je znao i za kakav kult Sv. Jovana Vladimira, „zapadni” ili „istočni”. *Naš inte-*

³⁴ Rajić, pomenimo usput, povezuje ne Dukljane nego Neretljane sa savremenom Crnom Gorom; citirajući Porfirogenita, on umeće: „Пагани, или Арентани живили въ неприступныхъ мѣстѣхъ и стременихъ (тая мѣста видятся быти нынѣшная Черная Гора) и тѣи просили крещенія у императора, и получили” (tom I, pp. 365–6). Za Crnu Goru kaže na p. 91: „Въ сей части Далмаціи есть и Черная Гора, которая по подобію нѣкія Республики, ни Туркомъ ни Венеціаномъ непокаряется, но особъ своими войводами управляема есть, по чему многія пакости обоимъ странамъ причиняетъ.” Izgleda da je Rajić naprosto povezao crnogorsku predmodernu nepokornost sa neretljanskim otporom pokršćavanju.

³⁵ Cf. *Кратка Сербліи, Россіи, Босны и Рамы кралевствъ исторія*, p. 11.

³⁶ „Найпаче Сербліи или Расчани отъ власти ихъ отторгалися, подобнѣже и Хорвати, съ прочими жупаніями кромѣ Требини и Рагузи”, *Исторія...*, tom II, p. 231.

³⁷ Rajić u *Predisloviju* ističe da mu je cilj da ispravi ono što su „nedostatočno” i „huliteljno” njegovi izvori govorili o ovim vladarima. Daleko od toga, međutim, da Rajić idealizuje Nemanjiće; on samu propast nemanjićke države svaljuje, na sličan način kako to i Pop Dukljanin/Orbini radi za „gotoslovensku” dinastiju, na porodični grijeh: „довольно обрѣтаемъ мы худихъ дѣлъ въ прежде бывшихъ кралехъ, а царь первый Стефанъ исполнилъ мѣру беззаконій, привлече на себе и потомки своя родительскую клятву которая дома чадъ искореняетъ, а затимъ послѣдовало Божіе наказаніе”, tom II, p. 561.

res za Sv. Jovana Vladimira ne treba da nam zamagli činjenicu da je Rajiću on bio tek jedno ime, ma kako živopisnu pripovijest imalo uza sebe, u jednom vladarskom slijedu koji sam Rajić smješta u najdalja vremena kao predistoriju Nemanjića; za Rajića, Sv. Jovan Vladimir jeste „краль далматскій”³⁸, iz loze „gotoslovenskih kraljeva” od koje su srpski župani bili nezavisni i od kojih su na koncu, pod Stefanom Nemanjom, preuzeli kraljevsku titulu. Kad pripovijeda o slomu bugarske carevine i sudbini Samuilove porodice, sudbina njegove kćeri Marije, kao „izdajnice svog otečestva”, djeluje mu zanimljivije od Kosarine. Konačno, da je mnogo razmišljao o Sv. Jovanu Vladimiru, sigurno bi mogao i njega, kao i Uroša „Nejakog”, da koristi, u sklopu svojih didaktičkih i moralizatorskih namjera naznačenih u *Predisloviju*, za pokazati da blagost nije najbolja vladarska osobina.³⁹ Ni Rajiću, kao ni njegovim izvorima, Vladimir nije drugo nego jedan omanji svetački kuriozitet u vladarskim genealogijama.

U praćenju toka istorijskog sjećanja na Sv. Jovana Vladimira treba ovdje staviti jednu važnu napomenu: ma kad i kako da je nastao *Ljetopis Popa Dukljanina*, i ma na kakvo se žitije nastavlja, i ma na kakvu se lokalnu predaju naslanjao, sjećanje na Sv. Jovana Vladimira živjelo je, u pisanim tragovima, u par dalmatinskih hronika i preko Orbinija dospjelo kod Du Fresnea i od njih dvojice kod Rajića. Iako su ti politički spisi sačuvali vjerno hrišćansku sliku Sv. Jovana Vladimira kao pravednog kralja i mučenika, oni su bili u potpunosti odjeljeni od nekog živog kulta Sv. Jovana Vladimira. To se izričito vidi u još jednoj tipičnoj predmodernoj pripovijesti o Sv. Jovanu Vladimiru, nastaloj na *Ljetopisu: Pavla Rittera Vitezovića Vita et martyrium beati Vladimiri Croatiae regis*, štampanoj u Zagrebu 1705. U posveti tog djelca, Vitezović kaže: „Beatissimi Vladimiri, Rubeae Croatiae regis, vitae sanctitas et martyrii gloria, ignotae pene [sic] contribulibus suis, Albae Croatiae populis, emanserunt... cum tamen illas Graeca ecclesia dignis laudibus annua festivitate concelebret”⁴⁰ Njemu je upravo odsustvo pomena Sv. Jovana Vladimira, tj. odsustvo njegovog kulta u „narodâ Bijele Hrvatske”, podsticaj da o njemu piše. Iako Vitezović sa svojim hrvatskim ekskluzivizmom neodoljivo podsjeća na nacionaliste XIX vijeka, njegov kroatizam samo je drugo ime za ilirizam, i njegova vizija istorije, i koncepcija „nacionalnog identiteta”, naslonjena na iste izvore i iste renesansne i barokne panslovenske ideje, u principu se ne razlikuje od one koju sriječemo u Rajića; Vitezović je svojom *Serbia illustrata*, uz *Hronike* Đorđa Brankovića,

³⁸ Tom I, p. 508. Prevodeći Skilicu, naziva ga „краль сербскій” (*ibid.*, p. 513).

³⁹ V. tom II, p. 650.

⁴⁰ Preštampano u *Dukljanski knez Sveti Vladimir...*, p. 281.

najranijom „nacionalnom” istorijom Srba, bio Rajiću značajan izvor, navođen u *Istoriji* kao Anonim, premda Rajić raspoznaje njegov stil.⁴¹

Dok je u zapadnim izvorima, dakle, sjećanje na Sv. Jovana Vladimira bilo razvedeno od kulta, iz koga je, ako je Orbini radio po nekakvom žitiju, moralo prvobitno biti nadahnuto, dotle je u okolini Bara, po srednjoj Albaniji i zapadnoj Makedoniji zaživio njegov narodni kult, o kome, pak, imamo vrlo malo tragova.⁴² Središte kulta bio je Manastir Svetog Jovana Krstitelja kraj Elbasana koji je podigao albanski velikaš Karlo Topija 1381, gdje su bile pohranjene Vladimirove mošti, dotad držane u samom gradu Draču kamo ga je vjerovatno, pošto je 1214. zauzela Skadar i opljačkala Krajinski manastir, donijela vojska epirskog gospodara Mihajla Komnina Duke;⁴³ na ktitorskom zapisu, koji se danas drži u Istorijskom muzeju u Tirani, svečevo ime zapisano je kao „Ιωάννης ὁ Βλαδίμηρος”, „Иѡванъ Владимиръ”. U objema predajama, pisanoj i narodnoj/kultnoj, razaznajemo o Sv. Jovanu Vladimiru samo one hagiografske crte sa kojima smo počeli: njegov sveti život, pravedno kraljevanje i mučeničku smrt. Ovdje se mora podvući da mi vrlo malo ili skoro ništa ne znamo o razvoju tog narodnog kulta. Čak i jedini predmoderni izvještaj koji pominje narodni kult Sv. Jovana Vladimira, izvještaj koji je 1642. Frano Leonardini sastavio za Svetu kongregaciju za propagandu vjere, uobličen je Orbinijevim rodoslovom:

⁴¹ „По всѣми примѣчаніями видится быти аукторъ сей премудрый оный мужъ Павелъ Риттеръ, ибо слогъ слова, либо писанія него сочинненой единаковъ есть и единыя силы и духа”, tom I, p. 8. O Vitezoviću v. Sándor Bene, „Illyria or What Your Will: Luigi Ferdinando Marsigli's and Pavao Ritter Vitezović's 'Mapping' of the Borderlands Recaptured from the Ottomans” u Balász Trencsényi i Márton Zászkaliczky (ur.), *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, Brill, Leiden, Boston, 2010, pp. 351–403, a pogotovo na pp. 393–4. o Vitezovićevom djelu iz 1704, *Natales Divo Ladislavo*, gdje dokazuje da je Sv. Ladislav ne mađarski no hrvatski svetac; v. takođe: Zrinka Blažević, „Indetermination: Narrative Identity and Symbolic Politics in Early Modern Illyrism”, *ibid.*, pp. 201–223.

⁴² O toponimima koji ukazuju na postojanje kulta Sv. Jovana Vladimira u okolini Bara i Ulcinja, v. Ivan Jovović, „Kult svetog kneza Vladimira Dukljanskog u Crnoj Gori i susjedstvu” u: *Dukljanski knez Vladimir...*, pp. 75–7. Za tragove tog kulta u pisanim dokumentima v. Savo Marković, „Milenijumski kult”, *Jedro*, 2. decembar 2015, dostupno na: https://www.academia.edu/19400650/Milenijumski_kult._Santo_Vladimiro_Misionar_Francesco_de_Leonardis_kasnije_barski_nadbiskup_1642._g._pi%C5%A1e_o_proslavljanju_uzvi%C5%A1enosti_svetog_mu%C4%8Denika; pristupljeno 7. III 2017.

⁴³ O Mihajlu Komninu Duke John V. A. Fine, mlađi, *Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2000, v. 65–9.

„Alcuni [rè di Servia] per bontà di vita, et esemplarità di costumi, havendo il Signor Dio operato in loro molti miracoli, furono riputati santi. Et sono tenuti fino al giorno d'oggi da tutti li popoli illirici così del rito greco, come anco da [latino]. Come santo Vladimiro, *secondo di questo nome, e vigesimo primo rè di Slavi doppo Budimero*. Vladimiro è fra li santi martiri, e la sua solennità si celebra da tutti li fedeli particolarmente da quelli che sono vicino a Scutari intorno un monte dove è la sua chiesa alii 22 di Maggio.”⁴⁴

Slično kao i Rajić, i Leonardi u nastavku govori o prijenosu kraljevske krunice na rašku dinastiju, povezujući pobožnost i latinofiliju stare sa novom dinastijom, prije svega Sv. Jelene Anžijske, Sv. Stefana Uroša I i Sv. Milutina. Tako Leonardi na isti način, i na osnovu istih izvora, tretira ove dvije dinastije i kraljeve, samo sa suprotnim ciljem. Jedini, dakle, izvor o narodnoj predaji koji imamo uobličen je pisanom tradicijom o kojoj smo govorili supra.

Možemo pretpostaviti da je narodna predaja inspirisala, makar donekle, prvi pisani dokument ove „istočne” tradicije, *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου βασιλέως καὶ μεγαλομάρτυρος Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου καὶ θαυματουργοῦ* (*Posljedovanje svetog preslavnog kralja i velikomučenika Jovana Vladimira i čudotvorca*), koju je u Veneciji 1690. dao štampati Jovan Papa (Ἰωάννης Παπᾶς), sa žitijem koje je napisao Kozma Mavrudi (Κοσμάς Μαυρουδῆς), bivši episkop Kitiona na Kirpu, tadašnji nastojnik ohridskog arhiepiskopa u Elbasanu, kasniji drački mitropolit.⁴⁵ Savremeni pravoslavni kult Sv. Jovana Vladimira proishodi upravo iz ove tradicije, koju je, osim rečenog episkopa Kozme, promovisao i ohridski arhiepiskop Joasaf II (1719–45), objavljujući s neznatnim izmjenama isto posljedovanje u Moshopolju 1733. i naručujući likovne predstave sveca. Vićentije Rakić štampeo je prijevod Kozminog *Posljedovanja* isto u Veneciji 1802, prepravljajući žitije prema Rajiću, odakle ga je 1861. beogradski mitropolit Mihailo unio u Srbljak.⁴⁶ Episkop Kozma služio se, osim usmenih predanja i narodnih legendi, i „srpskim knjigama” za koje kaže da

⁴⁴ Marko Jačov, *Spisi kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, 1622–1644 I*, SANU, Beograd, 1986, p. 573; naglasio V. U.

⁴⁵ U predgovoru Jovan Papa Sv. Jovana Vladimira zove „Ἰωάννης ὁ ἐκ Βλαδιμήρου”, tj. Jovan iz Vladimira. *Ἀκολουθία*, Venecija, 1690, p. 5.

⁴⁶ Dimitrije Ruvarac, *O svetom Jovanu Vladimiru, istorično-književna crtica*, Štamparija Sime Pajića, Zemun, 1892, pp. 7–24 (Preštampano u Gojko Perović (ur.), *U spomen Svetog Jovana Vladimira*, knjiga II, sveska 1, Mitropolija crnogorsko-primorska, Svetigora, 2016). Prijevod tog žitija dospio je i u Rusiju; v. Анатолий Турилов, „К вопросу о старшем церковнославянском переводе службы и жития князя Иоанна-Владимира”, *Crkvene studije*, br. 13, Niš, 2016, pp. 73–78. O sinajskoj ikoni Sv. Jovana Vladimira v. Georgije Ostro-

bolje čuvaju svečev život i čuda;⁴⁷ ne znamo da li osim tih srpskih i bugarskih izvora koristio i samog Orbinija, ali nije nezamislivo. Kozmino *Posljedovanje*, u svakom slučaju, proglašava Sv. Jovana Vladimira za gospodara „cijele Bugarske, Srbije, Ilirika i Albanije”, koje je zadobio ratujući protiv „porfirogenita Vasilija”⁴⁸, nadovezujući ga tako na ekspanzionističko i prozelitsko revnovanje za pravoslavlje njegovog navodnog oca Nemanje i navodnog djeđa bugarskog cara Simeona (Velikog), te na carsku krv njegove navodne majke Ane Grkinje, te na ravnoapostolne sedmočislenike,⁴⁹ što odudara po sadržaju premda se po idejama poklapa sa onim što nalazimo u „zapadnoj” tradiciji; on se, za razliku od „zapadne” tradicije ne odriče ratničkih navika svog staleža, ali ih preobražava svojom skrušenošću i revnovanjem protiv jeretika. I ovdje nas raspoloživi podaci pozivaju na ekstremnu skromnost u zaključcima. Niti znamo za tačne izvore Kozmine, niti za razvoj i sadržaj narodnog kulta, niti za moguće dodire „zapadne” i „istočne” tradicije. U onome u čemu se dvije tradicije upadljivo razilaze,⁵⁰ suština kulta ostaje ista: Vladimirov svetački život i mučenička smrt. Ono u čemu se dva pamćenja razlikuju jeste to što „zapadno” nije imalo uporišta u kultu, dok su u „istočnom” političke i ideološke upotrebe Sv. Jovana Vladimira, bilo u elbasanskom patriotizmu Jovana Pape⁵¹, bilo u političkom i duhovnom radu cincarske elite iz Moshopolja koju je predstavljao arhiepiskop Joasaf, proishodile iz duboke pobožnosti Sv. Jovana Vladimira.

I savremena ikonografija Sv. Jovana Vladimira potiče iz *Posljedovanja* iz 1690, nastavljaajući se na srednjovjekovnu zografsku tradiciju, prema kojoj je rađen najstariji postojeći prikaz Sv. Jovana Vladimira iz 1625. iz okoline Elba-

---

gorski, „Sinajska ikona Sv. Jovana Vladimira” u: *Vizantija i Sloveni*, IV, Prosveta, Beograd, 1970, pp. 159–169 (preštampano u *U spomen Svetog Jovana Vladimira*, knjiga II, sveska 1).

⁴⁷ „Τοῦτο εἶναι τὸ κομψὸν καὶ σύντομον Συναξάριον, Χριστιανοί μου, τοῦ Ἁγίου: ἀμὴ τὸ μέγαλον Βιβλίον εἶχε περισσότερα τῆς Ἀκολουθίας καὶ τῆς διηγῆσεως, τὸ ὁποῖον ἐχάθη: εἰς δὲ τὰ Βιβλία τὰ σέρβικα σώζεται καλλίτερα ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου”, *Ἀκολουθία*, p. 42. „Ὁ λόγος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Ἁγίου μεθερμηνεύθη εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ ἀπὸ τὴν γλώσσαν τῶν Βουλγάρων, καὶ ὡς ἡ περὶ αὐτὸν Ἱστορία δηλοῖ εἶναι τοιαύτη.” *Ibid.*, p. 23.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 39.

⁴⁹ O njegovom porijeklu to žitije kaže „πατρίδα μὲν εἶχε κάποιον χώριον τῆς ἐπαρχίας τῶν Βουλγάρων, λεγόμενον Βλαδίμηρον, ὅθεν ἔλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν νὰ ὀνομάζεται Βλαδίμηρος” (p. 36). U ovoj tradiciji Sv. Jovan Vladimir upoređuje se najednom i Sv. Jevstacijem Plakidom, vojnikom-mučenikom, i naziva se novim Konstantinom, obrascem pravednog kraljevanja (p. 38).

⁵⁰ Giakoumis, *op. cit.*, p. 608.

⁵¹ *Ἀκολουθία*, pp. 5–7.

sana.⁵² Tu je albansku i makedonsku likovnu tradiciju Hristofor Žefarović onda prenio u srpsku crkvu u Ugarskoj 1737. kad je oslikao manastir Bođani.⁵³ Žefarović, koji je kao i Vitezović zastupao ilirske ideje, združio je tako po prvi put „zapadnu” literarnu predaju o Sv. Jovanu Vladimiru i „istočni” kult Sv. Jovana Vladimira, donoseći ovaj drugi u prostor prve. Patriotizam kom je Sv. Jovan Vladimir trebalo sad da doprinese bio je dosta drugačiji u odnosu na komunalni patriotizam Elbasana, Moshopolja i Ohridske arhiepiskopije, ali teško da se može opisati kao etnonacionalizam. Od Orbinija nadalje ilirizam i panslovenske ideje zagovarale su obnove srednjovjekovnih „ilirskih” kruna pod vođstvom onovremenih imperijalnih centara (isprva Beča a kasnije i Moskve), i sve do dolaska romantičarskih ideja na početku XIX vijeka to će biti osnovne političke zamisli južnoslovenskih intelektualaca i državnika.⁵⁴ Vitezovićeva *Stemmatographia* iz 1701, koju je Žefarović preveo 1743. i kojoj je dodao likovne predstave srpskih svetaca, daje lijepu sliku čitave ilirske ideologije: grbovi, stvarni ili fiktivni, ilirskih provincija (koje obuhvataju cijeli Balkan i preko), predvođeni grbom Ilirije i nemanjičkog carstva, i ispod svakog grba

⁵² Sašo Cvetkovski, „Portreti Svetog Jovana Vladimira u umjetnosti Balkana od XVII do XX vijeka” u: *Dukljanski knez Sveti Vladimir...*, p. 159–60. Na p. 157, Cvetkovski navodi da je sa iseljenicima iz Moshopolja lokalna likovna tradicija bila prenijeta u Manastir Srpski Kovin. V. Dinko Davidov, „Ikonen der Zographen aus Moshopolje in Srpski Kovin (Ráczkve) in Ungarn”, *Balkan Studies*, sv. 24, br. 2, 1983, pp. 355–364.

⁵³ Cvetkovski, *op. cit.*, pp. 197, 200–6. Dinko Davidov (prir.), *Stematografija; Izobraženije oružij iliričeskikh*, Izrezali u bakru Hristofor Žefarović i Toma Mesmer 1741, 1972; dostupno na: <http://macedonia.kroraina.com/hzh/gal/index.html>; pristupljeno 7. III 2017. Sv. Jovan Vladimir nalazi se na p. 8, sa natpisom „Сѣый Іѡаннѣ Владимірѣ, мѡроточецѣ, иже въ Ельбасанѣ”. Pun naziv stematografije, koji nam oslikava idejni okvir Žefarovićevog rada, jeste: „Стемматографіа юже въ вѣчную паматѣ благополучнаго потвержденіа святѣйшему и блаженнѣйшему господину господину Арсенію Четвертому, архіепискому пекскому, всѣхъ Сербѡвъ, Болгарѡвъ, Западнагѡ Поморіа, Далмаціи, Босны, обоє поль Дунаа, и цѣлагѡ Иллѡрїка, патріарху господину господину милостивѣйшему, Христорѡрѣ Жефаровичѣ, иллѡрїко-расіанскій общій зѡграфѣ всепокорнѡ приписуетѣ, и въ залогѣ сыновскагѡ благоговѣніа даруетѣ в Ѡаннѣ, Ѡома Мессмерѣ [Mössmer] Сечецѣ, 1743.” *Izobraženije*, gdje se daju stvarni ili fiktivni grbovi „ilirskih” provincija, prijevod Vitezovićeve *Stemmatographije*, naslovljeno je: „Изѡбраженіе оружіи иллѡрїческихъ авторомѣ Павломѣ Риттеромѣ, въ діалектѣ латинскомѣ изданное на свѣтѣ, и по его уражденію на славеносербскій языкѣ преведенное.”

⁵⁴ Tako će i cetinjski vladika Danilo Petrović Njegoš pisati trijumfalistički mletačkim vlastima u Kotoru 1711. u jednom pismu sačuvanom u italijanskom prijevodu: „Vediamo che a voi riesce di rincrescimento che questo paese se sia dedicato all’augusto zar Pietro moscovito russo greco e, permettendo Iddio, greco, serviano e bulgaro imperatore.” Jevto Milošević (prir.), *Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore (1685–1782)*, Istorijski institut NR Crne Gore, Cetinje, 1956, pp. 17–8, naglasio V. U.

katren od dvaju elegijskih dvostiha koji, za svaku oblast ponaosob, obrađuju teme nekadašnje slave i sadašnje bijede i ropstva; u svojim posvetama, Vitezović grofu Juliju Frederiku von Bucelliniju, predsjedniku bečke Dvorske kancelarije, ispovijeda svoju potrebu da osveti ilirsku istoriju i ispravi pogrešne predstave o njoj, a Žefarović mitropolitu Arseniju IV Jovanoviću Šakabenti, hvaleći njegovu vjernost i službu rimskom caru, prilaže kao najdostojnijemu ilirska „oružja” kao simbol slobode pod rimskim carevima i borbe protiv „врага христiанскагw”⁵⁵.

Konačno, vrijedi ovdje pogledati još Pajsijev tretman Sv. Jovana Vladimira. Pajsijev je didaktički i moralizatorski program sličan Rajićevom:

„историа не токмо въсакому ко управлению себе или дому но и великимъ властителемъ къ доброму вбладанию подаетъ разумъ, како възможно Богомъ вѣрученыхъ поданыхъ съдръжати въ страсе божii, въ послушанii тишине правдѣ благочестие, како матежныхъ оукоротити [sic] и искоренити, како на вѣнешнихъ враговъ шплчити са въ бранехъ, повѣдити ихъ, миръ устроити. Зри коликаа полза ѿ исторii!”⁵⁶

Kao i ideolozi ilirizma, Pajsije želi da oživi sjećanje na srednjovjekovnu bugarsku krunu, njene vladare i slavu, ne bi li spriječio helenizaciju Bugara i političku i kulturnu dominaciju Grka. Slično Rajiću, i Pajsije polemše sa onim što je u izvorima našao nedostatnim i sramotnim za bugarske vladare. I on, kao Rajić, prati, slijedeći onovremene učene genealogije, porijeklo Slovena i Bugara od Noja naovamo, smatrajući da su ostali Sloveni „единъ родъ и языкъ съ Болгари”⁵⁷. Kao i Rajić, želi, zatim, da isprati slijed bugarskih careva i da dà tačan prikaz njihovih djela i slave. U taj kontekst treba smjestiti i njegovu obradu Sv. Jovana Vladimira. Nastavljajući se na bugarsku tradiciju iz Borilovog sinodika, prema kojoj je Sv. Jovan Vladimir bio bugarski car, te kritički obrađujući „istočna” žitija, prema kojima Sv. Jovan Vladimir nikako nije mogao biti sin Stefana Nemanje, kako to kazuju makedonska i albanska žitija, Pajsije je zaključio da je Sv. Jovan Vladimir ista ličnost sa Vladislavom, sinom Samuilovog brata Arona. U svemu drugom Pajsije slijedi „istočnu” tradiciju (poseb-

⁵⁵ *Ibid.*, p. 12. U objašnjenjima svojih grbova, Vitezović za grb nemanjičke imperije kaže: „Stephanus [= Dušan] Rassiae condiderat imperium, Orientale in eam translaturus”; *Stemmatographia, sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701, p. 59.

⁵⁶ *Исторiя славѣноболгарская*, p. 4.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 11.

no ističe da je stradao od žene i šuraka grčkih jeretika). Pajsije svojim specifičnim stilom izlaže svoje nalaze:

„Има на грчески преведено житие егѡ и правило и ту мно҃го погрешно или после за мно҃го време писано житие егѡ или некој србинъ или гркъ променили и хотели покрити родъ егѡ како е Ѡ рода цари болагарскихъ написали како е билъ Ѡ рода србскаго синъ Немана Симиѡна, но весма погрешили, не знали въ коѡ лета билъ Симешнъ србски. Не били в то време въ Србие крали нѡкако а де цары их паки после билъ Симешнъ Неманъ и сии егѡ крали за мно҃га лета и сви стѣ србски крали знато естъ и написато кои де се е преставилъ и де су мощи njihни и гроби. Читаи родословъ србски обрешети въ кое време билъ Самоилъ и Симешнъ и стѣ ѡванъ Владимир и познаеши како погрешили писатели въ томъ или покривали родъ и штечество стѣѡ ѡвана Владимира.”⁵⁸

Za Pajsija je, dakle, kao i za Rajića, bitno da utvrdi pravilan vladarski slijed i da Jovana Vladimira izuzme iz, kako se njemu opravdano činilo, neosnovanih pretenzija drugih kraljevskih genealogija. Ma kako nas Pajsijev odnos prema Grcima podsjećao na nama dobro poznati etnonacionalizam, treba imati u vidu da je njegov resantiman primarno inspirisan grčkom kulturom i političkom dominacijom, te da mu nema traga u odnosu prema Srbima, od čijih pretenzija, kako on to vidi, hoće da izuzme Sv. Jovana Vladimira; u krajnjoj liniji, ma kakve političke strasti prepoznali u Pajsija, njegov je politički program, kao i ilirista, usmjeren na obnovu srednjovjekovnih kruna a ne na zasnivanje modernih nacionalnih država. Konačno, ne treba da izgubimo iz vida, kao što ni on nije izgubio, da Sv. Jovan Vladimir nije samo vladar nego, prije i poslije svega, svetac:

„Тако и стѣ царъ Владиславъ или Владимиръ нареченъ билъ и братанецъ стому цару Давиду въ вѣлику добродетель поживелъ, и за православную вѣру и за чистоту телесною мученически скончалъ се якоже испрво рекохомъ. И Грци мно҃го несагласно писали и ва историю и въ житие егѡ, или по невѣдениемъ или покривають родъ егѡ како е билъ царъ болгарски и Ѡ рода цари болгарскихъ.”⁵⁹

⁵⁸ *Ibid.*, p. 33–4.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 64.

Kad budemo u vidjeli kako je romantičarska imaginacija i nacionalistička ideologija prevrednovala ovo srednjovjekovno i predmodernno shvatanje svetaštva i državotvornosti uvidjećemo sav značaj ovog razlikovanja.

Iz svega rečenog možemo zaključiti sljedeće: (i) srednjovjekovna i predmoderna tradicija pamtila je Sv. Jovana Vladimira kao svetog kralja i mučenika, pominjući njegov sveti život, pravedno vladanje i mučeničku smrt. (ii) Sjećanje na Sv. Jovana Vladimira bilo je kulturnog porijekla, mada o postanku i razvitku njegovog narodnog kulta i najranijem sjećanju na Sv. Jovana Vladimira znamo vrlo malo. (iii) Iz tog kulta, ali rano razvedena od njega, kao eho ranog Vladimirovog žitija još uvijek nejasne istorije, objavljenog 1601. u sklopu Orbinijevog *Regno degli Slavi*, nastala je „zapadna”, hroničarska i istoriografska, predaja o Sv. Jovanu Vladimiru, koja ga je pamtila u sklopu srednjovjekovnih kraljevskih rodoslova preko kojih je, u okviru ilirske ideologije, zahtijevala razne vidove „obnove” srednjovjekovnih kruna; ta je tradicija, preko Orbinija, Du Fresnea i Rajića postavila istoriografski kanon kojim će se služiti devetnaestovjekovni istoričari i nacionalisti. (iv) Sa druge strane, „istočna” tradicija pamtila je Sv. Jovana Vladimira kroz slabo dokumentovan narodni kult rasprostrt na prostoru od Bara i Ulcinja preko Drača i Elbasana do Ohrida, koji je tek 1690. proizveo pisani dokument kroz koji ga možemo поближе sagledati, *Posljedovanje* episkopa Kozme sa žitijem; iako je to žitije sadržavalo elemente lokalne predaje znatno drugačije od one sačuvane u Orbinija, osnovne crte Vladimirovog svetačnog lika neizmijenjene su; savremeni pravoslavni kult Sv. Jovana Vladimira, koji je u srpsku crkvu ušao u XIX vijeku, kao i svečeva ikonografija i samo ime, potiču iz ove „istočne” predaje. (v) Tu je „istočnu” predaju sa „zapadnom” prvi združio Hristofor Žefarević u prvoj polovini XVIII vijeka, dajući kralju iz „ilirskih” genealogija lik i ime pod kojim je poštovan u Elbasanu, Draču i Ohridu. (vi) Lik Sv. Jovana Vladimira koji imamo nije istorijski nego kulturni lik, a činjenica da je to kulturno sjećanje, koje je nadahnulo „zapadnu” i „istočnu” predaju, gotovo jedini istorijski izvor koji imamo, treba da nas suzdrži od pre naglih zaključaka o „pravom”, „istorijskom” dukljanskom knezu Vladimiru. (vii) Predmoderne političke upotrebe Sv. Jovana Vladimira i na istoku i za zapadu uzele su oblik genealoškog potraživanja starih prava ili isticanja svetačkog kulta u svrhe komunalnog patriotizma; one, međutim, ni u kom slučaju nijesu narušavale hrišćanski karakter svečevog lika.

U nastavku rada vidjećemo kako su nacionalne ideologije i historiografija XIX, XX i XXI vijeka preobrazile lik, kult i istorijsko sjećanje na Sv. Jovana Vladimira.

IV. LIK SVETOG JOVANA VLADIMIRA U ROMANTIČARSKOJ TRADICIJI

Vidjeli smo da je u diskursu predmodernih historičara izvor političke legitimacije i historijske argumentacije bila kraljevska genealogija. Osnov političkih zahtjeva Orbinijevih, Rajićevih i Pajsijevih nije bio sam narod, ili neka njegova nacionalna esencija ili prirodna mu prava, nego njegova kraljevska, ckrvena i svetačka tradicija; zato su njihove historiografije bile uperene na praćenje tih genealogija. Sa druge strane, romantizam je donio shvatanje u kome je sam narod, kao narod, obdaren suverenitetom, pravima i naročitim duhom. Tako je samo postojanje Sv. Jovana Vladimira dokaz postojanja i državotvornosti te mistične narodne suštine iz koje emanira. Pogledajmo dva izvoda iz Berlinovih *Korijena romantizma* koji nam mogu približiti romantičarsko političko nastroyenje:

“The point of it [Romanticism] is to try to confuse reality with appearance as far as possible, to break down the barrier between illusion and reality, between dreams and waking, between night and day, between the conscious and the unconscious, in order to produce a sense of the absolutely unbarred universe, of the wall-less universe, and of perpetual change, perpetual transformation, out of which someone with a powerful will can mould, if only temporarily, anything he pleases. That is the central doctrine of the romantic movement, and naturally it has its political analogue as well. Romantic political authors begin to say, “The State is not a machine, the State is not a gadget. If the State were a machine people would have thought of something else, but they have not. The State is either a natural growth or it is an emanation of some mysterious primal force which we cannot understand and which has some kind of theological authority.” Adam Müller says that Christ died not only for individuals but for States, which was a very extreme statement of theological politics, and then explains that the State is a mystical institution profoundly rooted in the deepest possible, the least fathomable and the least intelligible aspects of human existence, which was essentially in perpetual criss-crossing movement.⁶⁰

Science, utilitarianism, the use of machinery do not convey the State, which [citira istog Adama Müllera] „is not a mere factory, farm, insurance company or mercantile society; *it is the intimate binding to-*

⁶⁰ Isaiah Berlin, *The Roots of Romanticism*, uredio Henry Hardy, Princeton University Press, Princeton, 1999, p. 116–7.

gether of the entire physical and spiritual needs of a nation, of its entire physical and spiritual riches, of its entire internal and external life, into a great energetic, infinitely active and living whole.” These mystical words then become the heart and centre of the whole organic theory of political life, and of loyalty to the State, and of the State as a semi-spiritual organisation.”⁶¹

Ono što smo vidjeli kod Rajića da je razdijeljeno — narod, naime, i politička nacija i kraljevska tradicija — ovdje su savršeni u jedno. Dok je Rajiću moguće da stanovnike Duklje doživljava kao „etničke” Srbe (u skladu sa onovremenom historiografijom), on ne osjeća nikakvu potrebu da to naglašava, nego se prije zanima kako je tamošnja kraljevska kruna na koncu dopala Nemanjićima; baštinici Vladimirovog kulta u Albaniji i Makedoniji — etnički Grci, Albanci, Cincari, Vlasi, Sloveni — nigdje ne pretenduju da od njega naprave svog etničkog preteču; njegovo kraljevsko porijeklo i pravovjerje važniji su im od njegovog etničkog porijekla i viteštva. To, međutim, sa romantizmom nije moguće. Kako kaže Trajković Filipović:

„Takođe, veze srpske drame sa nemačkom bile su i konkretnije, te su dramski uticaji iz Nemačke među srpske pisce dolazili preko Beča i Budimpešte. Kako u dramama Lazara Lazarevića i Jovana Sterije Popovića, tako i u pripoveci Stevana Sremca, izražen je nacionalni aspekt priče o Vladimiru — on je srpski kralj, koji se žrtvuje za svoju otadžbinu zamišljenu kao državu Srba — što predstavlja upečatljivu promenu u odnosu na predstavu Vladimira kao svetog slovenskog kralja u *Ljetopisu Popa Dukljanina*. Nacionalizacija lika Svetog Vladimira od Zete u devetnaestom veku svakako se može smatrati jednim aspektom romantičarskog „zaokreta” u tumačenju priče, ali ona, kao što smo videli, ne iscrpljuje analizu promene koja je zatekla njegov lik i priču o njemu uopšte. Briga za sopstveni narod, ispoljena još u *Životu*, upravo je jedan od principa od kojih likovi, a naročito Sremčev Vladimir, nipošto ne odustaju u devetnaestovekovnim narativima. Vrednost žrtvovanja za otadžbinu je visoko (ako ne i najviše) cenjena vrлина i predstavlja bitnu pouku koju je istorijska drama devetnaestog veka (kao, uostalom, i ciklus Sremčevih istorijskih pripovetki) težila da prenese svojoj publici.”

⁶¹ *Ibid.*, p. 125.

Tako je i za Sv. Nikolaja Sv. Jovan Vladimir „divn[i] svetitelj i rodoljub, otmenog i viteškog karaktera”⁶², kome je upravo „oskudic[a] istorijskih podataka” izvor „jasn[og] i određen[og] karaktera”⁶³. Sama ta potreba da se istakne nečije etničko porijeklo (koje je dotad bilo ili nešto što se podrazumijevalo ili nešto o čemu se nije razmišljalo) svjedoči o promjeni paradigme; sama činjenica da je on bio (stvarno ili po našem umišljenju) određene etničke pripadnosti počinje sa romantizmom da znači da je on (i) svjesno baštiniio tu pripadnost kao svoj identitet te da je (ii) radio na nacionalnom programu koji mi u trenutku u kom govorimo o njemu zastupamo. Tako, u sljedećem našem misaonom koraku, etnonacionalna oznaka koju smo mu pridali postaje njegovo određujuće svojstvo — i ključ u kome tumačimo istorijske izvore koje o njemu imamo — tako da više i nije bitno da li je ta oznaka utemeljena u kakvoj stvarnosti ili je plod naše uobrazilje. Jer ta uobrazilja onda reinterpreтира izvore u ključu narativa kontinuiteta nacionalne svijesti, državotvorne tradicije i očuvanja identiteta.

Gdje su se, dakle, predmoderni historičari, koristeći Sv. Jovana Vladimira u patriotske i političke svrhe, upravo upinjali da ga prikažu kao hrišćanskog sveca, u „zapadnoj” ga tradiciji, štaviše, lišavajući tipičnih atributa njegovog stалеža, u modernom, romantičarskom čitanju on je preinačen u revnitelja ne samo za Hrista nego i za svoju etnonacionalnu skupinu, čime je de facto ovo prvo sasvim obesmišljeno. Tako narativ nacionalnog kontinuiteta u praksi briše upravo ono što, navodno, hoće da sačuva i čega se izdaje baštinikom: Sv. Jovan Vladimir iz žive i neprekinute kultne tradicije srednjeg vijeka i predmodernog perioda biva reosmišljen kao agent vrlo moderne nacionalne ideologije. Crkvena i narodna tradicija na koju se nacionalisti pozivaju kao nositeljku nacionalne svijesti i kulture prestaje biti zanimljiva sama po sebi — kao nešto u šta su nacionalistini preci istinski vjerovali i kroz šta su osmišljavali i predstavljali svoj život i postupke — nego postaje svjedok trajanja nečega što u njeno vrijeme ne postoji: devetnaestovjekovne nacionalne svijesti i moderne države. To je najupečatljivije sažeo veliki nacionalni istorik Vladimir Ćorović (paradoksalno, prisan poznavalac srednjovjekovnih izvora i tradicija), u svom inauguralnom predavanju na Beogradskom univerzitetu 1919, kad je oglosio da je, sad kad je nacionalno ujedinjenje postignuto, religija postala privatna stvar i odslužila svoje.⁶⁴

⁶² Velimirović, *op. cit.*, p. 69.

⁶³ *Ibid.*, p. 70.

⁶⁴ Vladimir Ćorović, „Vera i rasa i srpskoj prošlosti” u: idem, *Pokreti i dela*, Geca Kon, Beograd, 1921, p. 49. Njegove teze o mimikrijskom i tradicionalističkom karakteru hrišćan-

To se možda i ponajbolje da vidjeti na najskorijoj, crnogorskonacionalističkoj aproprijaciji Sv. Jovana Vladimira, koja, hoteći da ga „spasi” od srpskog nacionalizma”, zapravo ostaje unutar diskurzivnog okvira koji je on zadao i ponavlja njegove historiografske greške. Međutim, za razliku od srpskog nacionalizma, kom je Sv. Jovan Vladimir jedan periferni produžetak unazad u istoriju već formiranog nacionalnog narativa, za crnogorski nacionalizam Sv. Jovan Vladimir jeste ime upisano u „krsni list crnogorske istorije i književnosti”⁶⁵, *Ljetopis Popa Dukljanina*. Paradoksi te interpretacije istorije brojni su; pogledajmo neke. Za tu je interpretaciju i lokalni, slabo dokumentovani kult Sv. Jovana Vladimira u zaleđu Bara i Ulcinja dokaz nacionalnog kulta Sv. Jovana Vladimira.⁶⁶ Oskudnost izvora o kultu Sv. Jovana Vladimira u Crnoj Gori, i odsustvo ikakvih naznaka da se narodni kult ikad raširio dalje od onoga gdje ga danas nalazimo, postaje upravo dokaz da je kult Sv. Jovana Vladimira bio „državni kult” vojislavljevičke Duklje; od nas se hoće da vjerujemo da su rani Nemanjići, dok su vodili osjetljive diplomatske poslove oko sticanja kraljevske krune od pape, pred kojim su se pozivali na kraljevski status prethodne dinastije, u samoj Duklji zatirali katolički „državni kult” te iste dinastije;⁶⁷ da li je to možda, slijedeći logiku takvog metoda, radila i (uslovno rečeno) katolkinja Jelena Anžijska, pokroviteljka franjevacu i obnoviteljka, zajedno sa sinovima Dragutinom i Milutinom, vojislavljevičke nekropole benediktinske opatije Sv. Sergija i Vaha? Dalje, postojanje tog kulta u susjednih na-

---

stava kod Srba — koje naprosto stavljaju znak jednakosti između hrišćanstva u Srba i srpskog nacionalizma — bile su, paradoksalno, osnovica na kojoj je Ladislav Hadrovics 1942, pod sponzorstvom budimpeštanskog Instituta Pál Teleki, istraživao „srpsko pitanje” u Mađarskoj (*Le peuple serbe et son église sous la domination turque*, Les presses universitaires de France, Pariz, 1947).

⁶⁵ Jovović, *op. cit.*, p. 95.

⁶⁶ O slabom prisustvu Sv. Jovana Vladimira u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori piše idem, *ibid.*, pp. 92–4. O njegovom međuratnom pamćenju u Crnoj Gori v. Vasilj Jovović, „Sveti Jovan Vladimir u crnogorskoj periodici između dva svjetska rata (1918–1941), *Crkvene studije*, br. 13, Niš, 2016, pp. 237–250. Sam običaj iznošenja krsta na Rumiju, nesumnjivo drevan ali bez mogućnosti približeg datiranja njegovog početka, poslije zabataljenja 1959–1984. obnovljen je upravo pod imenom i ikonografijom „istočne” tradicije i od strane Mitropolije crnogorsko-primorske.

⁶⁷ Rajko Vujičić, „Sveti Vladimir Dukljanski” u *Dukljanski knez sveti Vladimir...*, pp. 39–40, 41; to je stara teza Stanislausa Hafnera. Sve da te teze jesu tačne, problematično je što dinastički, eklezijastički, politički sukob tumače kao dokaz vječite nacionalne pretenzije „zle raške struje” na crnogorsku samobitnost. V. Jevrem Brković, „Crnogorski solilokvij”, feljton u *Vijestima*, 19. jun–13. jul 2013, dostupno na: <http://montenegrina.net/nauka/istorija/crna-gora-u-xix-v/vladavina-knjaza-kralja-nikole/jevrem-brkovic-crnogorski-solilokvij/>; pristupljeno 7. III 2017.

roda tretira se kao neka vrsta kulturne pozajmice, istovremeno svjedočanstvo „crnogorsk[e] multikonfesionaln[e] duhovnost[i] i naš[eg] savremen[og] građansk[og] ekumeniz[ma]”⁶⁸ ali i jasne nacionalne pripadnosti sveca; tako Sv. Jovan Vladimir više pripada onim djelovima Crne Gore koji su prvi put čuli za njega u XIX vijeku nego Albaniji i Makedoniji u kojima se vjekovima poštovao. Već navođena kritika koju je Trajković Filipović uputio sprskonacionalističkom čitanju Sv. Jovana Vladimira koristi se za pravdanje crnogorsko-nacionalističke.⁶⁹ Ovo navodim više za ilustrovati romantičarski nacionalistički diskurs o prošlosti nego za raspravljati o samim ovim tezama. Te apsurdne ideje dolaze otud što romantičarski koncept nacije i države stavlja znak jednakosti između nas i ljudi iz prošlosti koje percipiramo kao svoje, tumačeći i nas i njih kao plodove istog nacionalnog duha. Ono što je povezivalo predmoderne i srednjovjekovne ljude sa svečevima bila je ideja da liturgijsko slavljenje sveca pribavlja svečevo zastupanje pojedinca i grupe pred Bogom; u modernom poimanju, ono što povezuje Sv. Jovana Vladimira sa nama jeste naš zajednički etnonacionalni identitet, koji se neprekinutom istorijskom predajom nepromijenjen prenio od njega do nas.

Romantičarska koncepcija naroda i države briše razliku između etniciteta, političke zajednice i državotvorne tradicije. Iako na neki način preuzima logiku društvenog ugovora (romantizam, ipak, jeste bio odgovor na prosvjetiteljstvo), ona je suštinski izbrisala razliku između rečenih triju nivoa, zamjenjujući društveni ugovor nekim narodnim duhom (*Volkgeist*) koji emanira iz samog bića tog naroda i proizvodi i veže u mistično jedinstvo njegove pripadnike i njegove društvene i političke institucije. Tome treba pridodati da ta koncepcija zahtijeva od pripadnika svog naroda isključivu samoidentifikaciju sa svojim narodom/državom, odbacujući sve one višestruke lojalnosti koje su naporedo i neprotivrječno držali predmoderni i srednjovjekovni ljudi (staleške, profesionalne, komunalne, regionalne, političke itd.); u tome se upravo i sastojala subverzivnost društvenougovornih i romantičarskih teorija spram ondašnjeg društvenog i političkog poretka. Osjećam potrebu da naglasim da mi nije namjera ovdje da, u maniru savremenih nacionalista, svaku istorijsku pojavu nacionalizma označim kao „zlo” i odreknem mu njegov emancipatorski potencijal. Ono što želim da problematizujem jeste sama njegova koncepcija naroda i idejno nasljeđe koje je ona ostavila u južnoslovenskom kulturnom prostoru.

Romantičarski nacionalizam nije, kako mu se spočitava, tek slijepa strast nagnana do ekstrema isključivosti i mržnje, niti puka surevnjivost između su-

⁶⁸ „Simbol žrtvene ljubavi”, *ibid.*, p. 15.

⁶⁹ Jovović, *op. cit.*, pp. 90–1.

parničkih naroda ili ozlojeđenost potčinjene na dominantu grupu — sve se to srijeće i prije romantizma, nego jedan naročit koncept državnosti i identiteta koji, u pogledu emotivnog sadržaja, može biti ali i ne mora biti ispunjen šovinizmom, te ga ne treba miješati sa rečenim emocijama.⁷⁰ Niti je on tek zloupotreba istorije u nacionalističke svrhe; vidjeli smo da je u predmodernom historiografskom i kultnom pamćenju Sv. Jovan Vladimir imao neutajenu političku i patriotsku upotrebu. Upravo suprotno, rekao bih da je romantičarska, teleološka vizija istorije utoliko aistoričnija što je historiografski obavještenija; posmatrajući istoriju kao razvitak neke nacionalne suštine, ona cio istorijski tok podređuje imanentnoj mu svrsi — stvaranju države — i otud je manje sklona da se saživljava sa specifičnim istorijskim predikamentima svojih predaka, zanimajući se prije etapama kroz koje je nacionalni duh prolazio na putu ka državnoj samoaktualizaciji. (Tu, opet, vidimo jedan odjek prosvjetiteljstva u romantizmu.) Kao romantičarski junak, i romantičarski narod bori se kroz istoriju za svoj individualitet, za svoju slobodu, za svoju autentičnost. Tako historiografija prestaje biti tek puka potpora političkim zahtjevima (u tome su predmoderni ljudi dražesno besramni), i postaje, kao naučna disciplina, ultimativna hegelijanska samospoznaja narodnog duha, daje definitivnu sintezu, „naučnu” i „objektivnu”, istorije te samospoznaje.

Daleko, dakle, od onoga što se uobičajeno prigovara romantičarskom nacionalizmu — slijepa nacionalna ostrašćenost, romantizovanje prošlosti i politička zloupotreba) — on se pokazuje najopasnijim upravo u suprotnom: kao *koncept* koji iskrivljuje istoriju, ne nužno zbog trenutačne političke upotrebe koliko zbog načelnog ignorisanja specifičnosti istorijskog konteksta radi građenja narativa o kontinuitetu nacionalne samosvijesti i njene samoaktualizacije. Romantičarski nacionalizam u južnoslovenskoj verziji dà se najlakše izraziti kroz šemu: jedan narod, jedan narodni duh, jedan jezik, jedna kultura, jedna država (jedna crkva). Jedno od tih ne može bez drugog; ako je i narod pod tuđinskom vlašću, on nastavlja „svim svojim bićem” da radi na „nacionalnom oslobođenju”; ako se i može dokazati da taj narod zapravo to ne radi, njegov „duh” to nastavlja da radi; ako jednom u istoriji postigne neki vid državne tradicije, to ostaje kao vječni znak njegove posebnosti; ako se njegov jezik i ne razlikuje od jezika njegovih susjeda, njegova politička nezavisnost postaje znak posebnosti njegovog jezika; odsustvo izvora, prekidi tradicija, promjenjiva značenja, različitosti istorijskih konteksta ne mogu da prekinu taj prijenos nacionalne esencije koju nacionalni istoričar tako živo osjeća itd. Takav

⁷⁰ Lijep prikaz države, nacije i naroda u predmodernom periodu može se naći u Tim Blanning, *The Pursuit of Glory*, Penguin Books, London, 2008, pp. 286–351.

način razmišljanja može nastaviti da postoji i kad se isprazni svog prvobitnog romantičarskog sadržaja. Koliko je on uporan u našoj političkoj kulturi, najbolje pokazuje središnjost koncepta samoopredjeljenja, ili, pak, diskursa „civilizacijskog”, „mentalitetskog” hramanja „Balkana” za „Evropom” i u nacionalističkoj i komunističkoj i liberalnoj političkoj i intelektualnoj tradiciji južnoslovenskog prostora. Predmoderni historičari, vidjeli smo, tražili su određena prava zato što su pokazivali da su ih u jednom trenutku u istoriji tekli. Mi smo se, pak, svikli da razmišljamo da se određena svojstva naroda — njegova državotvornost, prava, identitet, suština — nepromjenjivo prenose kroz istoriju. Međutim, takav pogled na istoriju drži nas zatvorene unutar jedne sinegdohe našeg uma gdje sve označava naciju/državu, i ona označava sve.

V. ZAKLJUČAK

Tako smo i samom potrebom da polemišemo sa nacionalizmom u istoriografiji na neki način osuđeni da ponavljamo nacionalističke pogreške u razumijevanju prošlosti. Ipak, neka ovaj rad doprinese da se makar jedna smutnja izazvana nacionalističkom zloupotrebom prošlosti koliko je moguće ispravi. Ovdje sam rekonstruisao predmodernu historiografiju o Sv. Jovanu Vladimiru, tj. način njegovog istorijskog pamćenja na južnoslovenskom prostoru, upravo sa ciljem da potcrtam razliku između njegovog tradicionalnog lika te njegovog preobražaja i iskrivljenja u državotvornim i nacionalističkim diskursima o njemu. Ta nam je rekonstrukcija pokazala da je sjećanje na Sv. Jovana Vladimira bilo primarno kultno, da o samom postanku i razvoju tog kulta ne znamo ništa, da je on proizveo dvije odvojene pisane tradicije o Sv. Jovanu Vladimiru, jednu predmodernu historiografsku razvedenu od kulta i jednu hagiografsku utemeljenu u zetsko-albansko-makedonskom kultu Sv. Jovana Vladimira, te da su se te dvije tradicije srele u XVIII vijeku u radu Hristofora Žefarovića, kad su njegovo „istočno” ime, ikonografija i kult združeni sa „zapadnom” historiografskom tradicijom. Uprkos razlikama, lik Sv. Jovana Vladimira isti je u objema tradicijama: on je sveti kralj mučenik, čistog života, pravednog kraljevanja i mučeničke smrti. Taj će lik srpska i crnogorska nacionalistička historiografija obesmisлити pretvarajući ga u pukog revnitelja za nacionalnu stvar.

LITERATURA

- [1] *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου βασιλέως καὶ μεγαλομάρτυρος Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου καὶ θαυματοῦργου*, Venecija, 1690.
- [2] [Beda Casni] *Venerabilis Bedae Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, recensuit Josephus Stevenson, London, 1838.
- [3] Bene, Sándor, "Illyria or What Your Will: Luigi Ferdinando Marsigli's and Pavao Ritter Vitezović's 'Mapping' of the Borderlands Recaptured from the Ottomans" u Balász Trencsényi i Márton Zászkaliczky (ur.), *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, Brill, Leiden, Boston, 2010, pp. 351–403.
- [4] Berlin, Isaiah, *The Roots of Romanticism*, uredio Henry Hardy, Princeton University Press, Princeton, 1999.
- [5] Blanning, Tim, *The Pursuit of Glory*, Penguin Books, London, 2008.
- [6] Blažević, Zrinka, "Indetermination: Narrative Identity and Symbolic Politics in Early Modern Illyrism" u: Balász Trencsényi i Márton Zászkaliczky (ur.), *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, Brill, Leiden, Boston, 2010, pp. 201–223.
- [7] Brković, Jevrem, „Crnogorski solilokvij”, feljton u Vijestima, 19. jun — 13. jul 2013, dostupno na: <http://montenegrina.net/nauka/istorija/crna-gora-u-xix-v/vladavina-knjaza-kraljanikole/jevrem-brkovic-crnogorski-solilokvij/>; pristupljeno 7. III 2017.
- [8] Bujon, Solange, „La Chronique du prêtre de Dioclée. Un faux document historique”, *Revue des études byzantines*, sv. 66, 2008, pp. 5–38.
- [9] Чекова, Илиана, „Княз Йоан Владимир и литературната типологија на образите на князете мџченици”, *Crkvene studije*, br. 13, Niš, 2016, pp. 53–71.
- [10] Ćorović, Vladimir, „Vera i rasa i srpskoj prošlosti” u idem, *Pokreti i dela*, Geca Kon, Beograd, 1921.
- [11] Cvetkovski, Sašo, „Portreti Svetog Jovana Vladimira u umjetnosti Balkana od XVII do XX vijeka” u: *Dukljanski knez Sveti Vladimir 970–1016: 1000 godina crnogorske državotvornosti*, Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” i Narodni muzej Crne Gore, Podgorica, 2016, pp. 149–251.
- [12] Davidov, Dinko (prir.), *Stematografija; Izobraženije oružij iliričeskijh*, Izrezali u bakru Hristofor Žefarović i Toma Mesmer 1741, 1972; dostupno na <http://macedonia.kroraina.com/hzh/gal/index.html>; pristupljeno 7. III 2017.
- [13] Davidov, Dinko, „Ikonen der Zographen aus Moshopolje in Srpski Kovin (Ráczkeve) in Ungarn”, *Balkan Studies*, sv. 24, br. 2, 1983, pp. 355–364.
- [14] Du Fresne du Cange, Charles, *Historia Byzantina, duplici commentario illustrata*, Pariz, 1680.
- [15] Du Fresne du Cange, Charles, *Illyricum vetus et novum, sive historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serbiae, atque Bulgariae*, Bratislava, 1746.
- [16] *Dukljanski knez Sveti Vladimir 970–1016: 1000 godina crnogorske državotvornosti*, Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” i Narodni muzej Crne Gore, Podgorica, 2016.
- [17] Fin, Monika, *Centri srpske kulture XVIII veka*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015.
- [18] Fine, John V. A. Mlađi, *Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2000.
- [19] Freschot, Casimir, *Memorie storiche e geografiche della Dalmazia*, Napulj, 1687.
- [20] Giakoumis, Konstantinos, “Contesting the Sacred in Space. Saint John Vladimir and the Westernmost Dominions of Tsar Samuel” u Васил Гюзелев и Георги Н. Николов (ur.), *Европейският югоизток през втората половина на X — началото на XI*

- век: *История и культура*, Международна конференция, 6–8. Oktobar 2015, Sofija, pp. 608–629.
- [21] Hadrovics, Ladislav, *Le peuple serbe et son église sous la domination turque*, Les presses universitaires de France, Pariz, 1947.
- [22] Ingham, Norman, „The Martyrdom of St John Vladimir”, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, sv. 35/36, 1987.
- [23] Ingham, Norman, „The Sovereign as Martyr, East and West”, *The Slavic and East European Journal*, sv. 17, br. 1. proljeće 1973, pp. 1–17.
- [24] Jačov, Marko, *Spisi kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, 1622–1644 I*, SANU, Beograd, 1986.
- [25] [Jovan Skilica] *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*, recensuit Ioannes [Hans] Thurn, Walter de Gruyter et Co., Berlin i New York, 1973, pp. 353–4, u: *Corpus fontium historiae Byzantinae*, ediderunt H.-G. Beck, A. Kambylis, R. Keydell, tom V.
- [26] Jovović, Ivan, „Kult svetog kneza Vladimira Dukljanskog u Crnoj Gori i susjedstvu” u: *Dukljanski knez sveti Vladimir 970–1016: 1000 godina crnogorske državnosti*, Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” i Narodni muzej Crne Gore, Podgorica, 2016, pp. 75–7.
- [27] Jovović, Vasilj, „Sveti Jovan Vladimir u crnogorskoj periodici između dva svjetska rata (1918–1941)”, *Crkvene studije*, br. 13, Niš, 2016, pp. 237–250.
- [28] Kidd, Colin, *British Identities before Nationalism: Ethnicity and Nationhood in the Atlantic World, 1600–1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- [29] Komatina, Predrag, „Srbija i Duklja u delu Jovana Skilice”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLIX, 2012, pp. 160–180.
- [30] Krstić, Darko, „Biblijski motivi u priči o Svetom Jovanu Vladimiru u: *Ljetopisu Popa Dukljanina*”, *Crkvene studije*, br. 13, Niš, 2016, p. 113–124.
- [31] Lis-Vjelgoš, Izabela, „Jovan Vladimir kao vladar, vitez i svetac”, *Crkvene studije*, br. 13, Niš, 2016, pp. 101–110.
- [32] [Lučić, Ivan] *Ioannis Lucii De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, apud Ioannem Blaeu, Amsterdam, 1666.
- [33] Marjanović-Dušanić, Smilja, „Kraljevo telo u srpskoj hagiografiji i nastanak koncepta nepobedivog junaka”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, L, 2013, pp. 693–704.
- [34] Marjanović-Dušanić, Smilja, „Patterns of Martyrial Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia: Continuity and Change”, *Balkanica*, XXXVII, Beograd, 2007.
- [35] Marković, Savo, „Milenijumski kult”, *Jedro*, 2. decembar 2015, dostupno na: https://www.academia.edu/19400650/Milenijumski_kult._Santo_Vladimiro_Misionar_Francesco_de_Leonardis_kasnije_barski_nadbiskup_1642._g._pi%C5%A1e_o_proslavljanju_uzvi%C5%A1enosti_svetog_mu%C4%8Denika; pristupljeno 7. III 2017.
- [36] Milović, Jevto (prir.), *Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore (1685–1782)*, Istorijski institut NR Crne Gore, Cetinje, 1956.
- [37] Orbini, Mavro, *Il regno de gli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni*, appresso Girolamo Concordia, Pesaro, 1601.
- [38] Ostrogorski, Georgije, „Sinajska ikona Sv. Jovana Vladimira” u: *Vizantija i Sloveni*, IV, Prosveta, Beograd, 1970, pp. 159–169 (preštampano u Gojko Perović (ur.), *U spomen Svetog Jovana Vladimira*, knjiga II, sveska 1, Mitropolija crnogorsko-primorska, Svetigora, 2016)
- [39] [Pajsije Hilandarac] *Исторія славѣноболгарская, собрана и нареждена Паусіемъ іеромонахомъ 1762*, припреміо за штампу Йорданъ Ивановъ, Държавна печатница, Sofija, 1914.
- [40] Польшваннъ, Д. И., i Турилов, А. А., „Иоанн Владимир”, *Православная Энциклопедия, под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла*, dostupno na <http://www.pravenc.ru/text/469846.html>, pristupljeno 7. III 2017.

- [41] Попруженко, М. Г., *Синодикъ царя Борила*, Български старини, книга VIII, Бугарска академija nauka, Sofija, 1928.
- [42] [Rajić, Jovan] *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, наипаче Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ, изъ тмы забвенія изытая и во свѣтъ историческiй произведенная Иоанномъ Раичемъ, архимандритомъ во Святоархаггелскомъ монастырь Ковиль, Веč, 1794, том II.*
- [43] [Rajić, Jovan] *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, наипаче же Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ, изъ тмы забвенія изытая и во свѣтъ историческiй произведенная Иоанномъ Раичемъ, архимандритомъ во Святоархаггелскомъ монастырь Ковиль, Budim, 1823, том I.*
- [44] [Rajić, Jovan] *Кратка Серблиу, Рациу, Босны и Рамы кралевствъ исторiа*, Веč, 1973.
- [45] Ruvarac, Dimitrije, *O Svetom Jovanu Vladimiru, istorično-književna crtica*, Štamparija Sime Pajića, Zemun, 1892, pp. 7–24 (Preštampano u Gojko Perović (ur.), *U spomen Svetog Jovana Vladimira*, knjiga II, sveska 1, Mitropolija crnogorsko-primorska, Svetigora, 2016)
- [46] Снѣгаровъ, Иван, *История на Охридската Архиепископия*, Гутенбергъ, Sofija, 1924.
- [47] [Szalágyi, István] *Stephani Salagii presbyteri Quinque-ecclesiensis, De statu ecclesiae pannonicae, libri VII*, том III, Pečuj, 1778.
- [48] Trajković Filipović, Stefan, „O, Vladimire, kralju dukljanski, tvrda glavo, srce ponosito!': Isaija Berlin i devetnaestovekovne interpretacije *Života Svetog Vladimira od Zete*”, *Etnoantropološki problemi*, 9, 3, 2014, pp. 723–761.
- [49] Velimirović, Sv. Nikolaj, *Čitanka o svetome kralju Jovanu Vladimiru*, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1925, p. 69; preštampano u: Jovan Markuš (ur.), *U spomen i slavu Svetog Jovana Vladimira*, Mitropolija crnogorsko-primorska, Svetigora, Cetinje, 2015.
- [50] [Vitezović, Pavao Ritter] *Stemmatographia, sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Веč, 1701.
- [51] Vujčić, Rajko, „Sveti Vladimir Dukljanski” u *Dukljanski knez Sveti Vladimir 970–1016: 1000 godina crnogorske državotvornosti*, Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” i Narodni muzej Crne Gore, Podgorica, 2016, pp. 37–45.

Vuk USKOKOVIĆ

THE IMAGE OF SAINT JOHN VLADIMIR
IN THE SOUTH-SLAVIC HISTORIOGRAPHY

Summary

The paper explores the premodern and modern historiographic representations of St John Vladimir. I tried to reconstruct the premodern historiographic and cultic image of St John Vladimir as righteous king and martyr, and to investigate in the key of his traditional premodern depictions his modern historiographic representation. The aim is to point out the discrepancy between what the extant sources on St John Vladimir allow us to say and what national/nationalistic historiographic imagination unfoundedly attributes to him.